

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»

Кафедра політичних теорій

Серія: Навчально-методичні посібники

Л. І. КОРМИЧ
Т. М. КРАСНОПОЛЬСЬКА

ТЕКТОНІКА СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Навчально-методичний посібник

*Для здобувачів першого (бакалаврського) рівня
вищої освіти*

Одеса
Фенікс
2021

Автори:

Кормич Л. І. – доктор історичних наук, професор, завідувача кафедрою політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія»;

Краснопольська Т. М. – кандидат політичних наук, доцент, доцент кафедри політичних теорій Національного університету «Одеська юридична академія».

**Рекомендовано до друку Навчально-методичною радою
Національного університету «Одеська юридична академія»**

Рецензенти:

Брысловська О. І. – доктор політичних наук, професор, завідувач кафедри міжнародних відносин Факультету міжнародних відносин, політології та соціології Одеського національного університету імені І.І. Мечникова;

Єфтені Н. М. – кандидат політичних наук, доцент кафедри загально правових дисциплін Навчально-наукового інституту морського права та менеджменту НУ «ОМА».

Кормич Л. І., Краснопольська Т. М.

Тектоніка сучасної демократії : навчально-методичний посібник для здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти / Л. І. Кормич, Т. М. Краснопольська. – Одеса : Фенікс, 2021. 72 с. (Сер. «Навчально-методичні посібники»).

Навчально-методичний посібник призначений для здобувачів вищої освіти, які вивчають дисципліну «Тектоніка сучасної демократії».

У навчально-методичному посібнику викладено зміст навчальної дисципліни за темами лекцій та практичних занять, практичні завдання з курсу, перелік тем для самостійної роботи, питання для перевірки знань з навчальної дисципліни, перелік тем рефератів та список рекомендованої літератури.

Навчально-методичний посібник підготовлено відповідно до освітньої програми вищої освіти за спеціальністю 052 «Політологія» і рекомендовано використовувати у навчальній роботі при підготовці фахівців за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти.

© Кормич Л.І.,
Краснопольська Т.М., 2021
© Оформлення ПП «Фенікс», 2021

I. ВСТУП

Навчальна дисципліна «Тектоніка сучасної демократії» призначена для здобувачів вищої освіти, що навчаються за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти.

Предметом навчальної дисципліни «Тектоніка сучасної демократії» виступає сутність, генеза, еволюція, моделі демократії, а також структура та параметри паритетної демократії.

Дисципліна покликана висвітлити найактуальніші проблеми становлення й розвитку демократії.

Завданням дисципліни є: розкриття сутності демократії, різноманітності уявлень про неї та еволюції її реально існуючих форм; визначення принципів і цінностей демократії, передумов її становлення в сучасному світі, специфіки переходу до демократії в Україні; аналіз значення верховенства права, формування представницьких і інших демократичних інститутів, ролі громадянської політичної культури й участі громадян у політичному житті; формування уявлення про паритетну демократію як одну з найбільш сучасних моделей демократії, передумови її становлення та механізм впровадження.

Мета навчальної дисципліни – формування цілісного уявлення про демократію як ідеал і політичну практику, розкриття змісту цього поняття, концептуальних підходів до його трактування, основних принципів демократичного врядування та базових форм демократії; формування у студентів знань про особливості паритетної демократії як найбільш розвиненої моделі демократії.

Після успішного завершення курсу навчальної програми здобувач вищої освіти буде:

- розуміти сучасне значення та основні теоретичні моделі демократії; природу виникнення сучасних концепцій демократії;
- формувати знання про особливості основних інститутів демократії у суспільно-політичній сфері; визначати особливості різних форм демократії;
- розпізнавати особливості демократичних форм державного правління; аналізувати риси демократичного політичного режиму;
- давати характеристику сучасних світових тенденцій демократичного транзиту;
- аналізувати механізми досягнення паритету різних суб'єктів політичного процесу; узагальнювати зарубіжний досвід впровадження політики рівних прав і можливостей як основи паритетної демократії;
- з'ясовувати політико-правові основи сучасної демократії в

Україні;

- використовувати понятійно-категоріальний апарат політичної науки для вирішення професійних проблем;

- аналізувати сучасний стан запровадження засад паритетної демократії в Україні;

- прогнозувати подальший політичний розвиток та пропонувати можливі напрями вдосконалення гендерної, національної та релігійної політики для впровадження сучасної моделі демократії в Україні.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться 180 годин / 6 кредитів ECTS.

Підсумковою формою контролю є екзамен.

II. ЗАГАЛЬНІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ

Навчальна дисципліна «Тектоніка сучасної демократії» є однією зі складових програми підготовки бакалавра за спеціальністю 052 «Політологія».

Успішне вивчення курсу «Тектоніка сучасної демократії» передбачає освоєння здобувачами вищої освіти лекційного матеріалу, його закріплення та поглиблення на практичних заняттях, самостійне вивчення нормативної, навчальної та наукової літератури.

Основним видом навчальних занять є лекції, призначені для засвоєння теоретичного матеріалу.

Лекція – це аудиторне заняття з курсом або його частиною (поток), що проводять провідні викладачі – лектори (професори та доценти) навчального закладу, а також провідні вчені або спеціалісти, запрошені для читання лекцій, що містять основні положення навчальної або спеціальної дисципліни, їх теоретичні проблеми, в тому числі новітні наукові досягнення. Тематику курсу лекцій наведено у тематичному плані навчальної дисципліни.

Основними завданнями, що визначають напрямок лекційних занять, є: характеристика структури теми; розкриття змісту категоріального апарату теми; висвітлення зв'язку теорії з практикою.

Лекція є теоретичною основою практичних занять, подальшого самостійного вивчення курсу здобувачами вищої освіти.

Самостійну роботу здобувача вищої освіти над лекцією умовно поділяють на три основні етапи:

1) підготовка до лекції, що відбувається заздалегідь і передбачає ознайомлення з рекомендованою навчальною літературою за конкретною темою, що її викладатимуть на лекції;

2) сприйняття і конспектування лекції, що полягає в засвоєнні усного матеріалу і його коротких записів (конспектуванні). При конспектуванні необхідно в результаті «переробки» інформації виділити основну думку лектора і стисло її викласти. Лекція не підлягає дослівному запису, за винятком формулювань, визначень, імен, найменувань політико-правових актів та літератури, хронологічних і статистичних даних, підсумкових висновків за темою;

3) подальша робота над лекцією, що передбачає додаткове доопрацювання конспекту на основі самостійного вивчення рекомендованої нормативної, навчальної та наукової літератури.

Лекції спрямовані на формування сучасного рівня професійних знань, професійної культури здобувачів, здатності творчого осмислення навчального матеріалу.

Практичні заняття, які проводять з академічною групою, є логічним продовженням лекційного курсу. На них поглиблюють, закріплюють та деталізуються знання, отримані під час лекції і в результаті самостійної роботи.

Практичні заняття спрямовані на підвищення рівня розуміння найактуальніших проблем становлення й розвитку демократичного ладу, більш поглиблене вивчення складних або дискусійних питань відповідної теми, на поточний контроль засвоєння знань, умінь, навичок здобувачів вищої освіти.

Практичному заняттю має передувати підготовка здобувача вищої освіти за завчасно визначеним планом. Для цього необхідно:

- вивчити і доповнити конспект лекції з даної теми;
- вивчити рекомендовані політико-правові акти, навчальну та наукову літературу;
- скласти конспект або тези відповіді по найбільш складним питанням заняття;
- вміло використовувати вивчений матеріал при відповідях.

Здобувач вищої освіти на практичному занятті має продемонструвати знання теоретичного матеріалу, здатність використовувати його при вирішенні практичних завдань, уміння ясно та аргументовано висловлювати свої думки в усній та письмовій формі, оперуючи термінологією.

Під час проведення практичних занять викладач використовує такі форми: вільне обговорення питань плану заняття в академічній групі; індивідуальна співбесіда з кожним здобувачем; виконання письмових, в тому числі контрольних, робіт; заслуховування доповідей, рефератів з найбільш складних питань і їх подальше колективне обговорення в групі тощо.

Практичні заняття є також одним із видів поточного контролю за успішністю освоєння здобувачами навчального матеріалу. На кожному занятті викладач оцінює ступінь підготовки здобувача з теми. Підсумкові оцінки вносять до журналу обліку успішності.

Метою практичних занять є: навчання застосуванню теоретичних положень у практичній діяльності; вироблення навичок самостійної роботи здобувача; розвиток професійної свідомості та мислення.

Важливими формами навчальних занять є індивідуальні навчальні заняття, консультації.

Індивідуальні навчальні заняття організовують з окремими здобувачами з метою підвищення рівня їх підготовки та розкриття індивідуальних творчих здібностей. До видів індивідуальних завдань з курсу належать реферати, доповіді, презентації та тестові завдання.

Самостійна робота здобувача є однією з основних форм організації навчання, основним засобом оволодіння навчальним матеріалом у вільний від обов'язкових аудиторних занять час.

Мета самостійної роботи – закріплення, поглиблення й узагальнення знань, здобутих на лекційних та практичних заняттях. У процесі самостійної роботи у здобувачів формуються індивідуальні вміння та навички самостійного засвоєння навчальної та наукової літератури, нормативних джерел, використання сучасних інформаційних засобів і технологій.

Для підвищення ефективності самостійної роботи здобувача доцільно її планування. Планування та організація самостійної роботи мають ґрунтуватися на достовірній інформації згідно з такими позиціями: вид роботи (наприклад, підготовка до лекції, практичних занять); трудомісткість процесу підготовки (з урахуванням індивідуальних здібностей і особистісних якостей здобувача); форми і методи навчально-методичного та матеріально-технічного забезпечення виду самостійної роботи; місце і форма виконання самостійної роботи (наприклад, у бібліотеці, спеціалізованому навчальному кабінеті, комп'ютерному класі, вдома; письмово, усно тощо); форми і способи контролю виконання самостійної роботи здобувача; необхідний і достатній обсяг часу за диференційованими нормативами щодо кожного виду самостійної роботи.

Особливість самостійної роботи полягає в необхідності самостійного, творчого пошуку та аналізу інформації. Це дає змогу розширити обсяг інформації з теми, отримати системне уявлення з конкретного питання.

До видів самостійної роботи віднесені підготовка презентації в рамках теми практичного заняття.

Результати, отримані здобувачами вищої освіти на практичних заняттях, враховують під час проведення підсумкового контролю з навчальної дисципліни. Формою такого контролю з навчальної дисципліни «Тектоніка сучасної демократії» є екзамен. Результати екзамену оцінюють за національною чотирибальною шкалою – «відмінно», «добре», «задовільно» та «незадовільно», вказуючи відповідність ECTS.

Результати екзамену вносять до екзаменаційної відомості та залікової книжки здобувача.

Здобувача вважають допущеним до екзамену лише за умови виконання всіх видів робіт, передбачених планом навчальної дисципліни.

Екзамен проводять за білетами, які затверджує кафедра. Кожен екзаменаційний білет з навчальної дисципліни містить, як правило, три питання (або завдання) з різних тем навчальної програми.

Критерії оцінювання знань здобувачів:

Оцінка виставляється за національною чотирибальною шкалою: «відмінно», «добре», «задовільно», «незадовільно». При оцінці за основу слід брати повноту і правильність виконання завдань.

1. Оцінка «5» (відмінно) ставиться в тому разі, коли відповідь здобувача правильна, повна, послідовна, логічна; здобувач впевнено володіє фактичним матеріалом з усього курсу, вміє застосовувати його щодо конкретно поставлених завдань.

2. Оцінка «4» (добре) ставиться в тому разі, коли відповідь правильна, послідовна, логічна, але здобувач допускає у викладі окремі незначні пропуски фактичного матеріалу або не повністю вміє застосувати його щодо конкретно поставлених завдань.

3. Оцінка «3» (задовільно) ставиться у тому разі, коли здобувач володіє більшою частиною фактичного матеріалу, але викладає його не досить послідовно і логічно, допускає істотні пропуски у відповіді, невірно формулює основні теоретичні положення та причинно-наслідкові зв'язки.

4. Оцінка «2» (незадовільно) ставиться в тому разі, коли здобувач виявляє незнання більшої частини фактичного матеріалу або здобувач відмовляється відповідати на поставлені питання.

Шкала оцінювання: національна та ECTS

100-бальною шкалою	Шкала за ECTS	За національного шкалою	
		Екзамен	залік
90-100	A	Відмінно	зараховано
82-89	B	Добре	
74-81	C		
64-73	D	Задовільно	
60-63	E		
1-59	Fx	незадовільно	
1-34	F		

ІІІ. ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

№ теми	НАЗВА ТЕМИ	Всього годин	Аудиторні заняття (в год.)		Самостійна робота (в год.)
			Лекції	Прак т.	
1.	Методологічні основи теорії демократії	10	2	2	6
2.	Сучасні теорії демократії	14	4	4	6
3.	Інституційні основи демократії	10	2	2	6
4.	Форми політичної демократії	10	2	2	6
5.	Перспективи еволюції демократії	12	2	2	8
6.	Сутність та передумови виникнення концепції паритетної демократії	10	2	2	6
7.	Гендерна рівність як базовий принцип паритетної демократії	12	2	4	6
8.	Міжнаціональний діалог та національна толерантність як складова паритетної демократії	16	4	4	8
9.	Міжконфесійна взаємодія як елемент політичної взаємодії в умовах паритетної демократії	14	4	4	6
10.	Правові засади демократії в Україні	16	4	4	8
11.	Інституційні механізми запровадження демократії	14	4	4	6
12.	Практика досягнення паритету суб'єктів політичного процесу в Україні	14	2	4	8
13.	Механізм соціального партнерства держави та інститутів громадянського суспільства як основа сучасної демократії	14	4	4	6
14.	Вдосконалення гендерної, етнонаціональної, релігійної політики як стратегія впровадження в Україні моделі паритетної демократії	14	4	4	6
Всього:		180	42	46	92
ПІДСУМКОВИЙ КОНТРОЛЬ – ЕКЗАМЕН					

IV. ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОГО КУРСУ

Тема 1. Методологічні основи теорії демократії

Основні підходи до визначення демократії, її сучасний зміст.

Зміст поняття демократія у широкому та вузькому сенсі.

Індекси демократії.

Сучасні трактування демократії.

Під час вивчення даної теми слід розглянути методи і підходи в дослідженні демократії, проаналізувати індекси демократії, з'ясувати найбільш поширених підходи до визначення демократії, а також сучасні трактування демократії.

На сучасному етапі використовуються два найбільш поширених підходи до визначення демократії: *нормативний* (на ньому сформувалася ідеальна модель демократії, яка базується на таких основоположних цінностях, як: свобода, рівність, права людини, народний суверенітет) і *емпіричний* (демократія розглядається не з позиції належного, а з точки зору реально існуючих демократичних систем). При аналізі емпіричних моделей демократії враховуються ідеальні демократичні цілі і ціннісні орієнтації людей, що приводять у рух весь механізм реально існуючих демократій. У цьому виявляється взаємозв'язок нормативного та емпіричного підходів.

Демократія в широкому сенсі розуміється сьогодні не тільки як певна організація політичного правління, що виражається у функціонуванні демократичних інститутів влади, але і як заснований на певній системі цінностей ідеал суспільного устрою і відповідний йому світогляд, що визначає поведінку.

У більш *вузькому значенні* під демократією розуміється:

а) принцип устрою будь-яких недержавних, у тому числі міжнародних, організацій; в цьому сенсі можна говорити про демократію партійну, профспілкову, виробничу тощо;

б) демократичний світоглядний ідеал і діяльність різних демократичних організацій (політичних партій, соціальних рухів), які домагаються його здійснення;

в) як політична форма організації суспільства, основу якої становить певна система інститутів, способів формування і методів здійснення влади.

Інститути демократії: виборні посадові особи; вільні і чесні вибори; загальне голосування; право претендувати на виборні посади в уряді всього дорослого населення; свобода слова; існування альтернативних джерел інформації; свобода самоорганізації тощо.

Теоретичні моделі демократії: колективістські, ліберальні та

елітарні, плюралістична, ідентитарні та конкурентні теорії, теорія партисипаторної демократії, теорія поліархії та модель спільнотної демократії тощо.

Для вивчення демократії широко використовуються кількісні методи, представлені різними індексами. Традиційно під індексами в порівняльній політології розуміється агрегація ряду взаємопов'язаних індикаторів в новий комплексний індикатор. Найбільшу популярність здобули такі індекси:

- індекс демократизації Ванханена, заснований на залежності рівня демократії в суспільстві від розподілу ресурсів: при зосередженні ресурсів в руках однієї групи виникає автократія, при розосередженні ресурсів – демократія;

- індекси «Дому свободи» – неурядової некомерційної організації, що підтримує поширення свободи в світі і реалізує чотири основні проекти: «Свобода у світі», «Свобода преси», «Перехідні нації» і «Країни на роздоріжжі»;

- індекс людського розвитку ООН, який підраховується на підставі індексу очікуваної тривалості життя, індексу освіти і індексу ВВП на душу населення;

- індекс демократичної дії Нейбауера, заснований на аналізі електоральної рівності і електоральної конкуренції як основи вимірювання демократії;

- індекс трансформації Бертельсмана, що відображає ступінь просування країн до демократії та ринкової економіки і розраховується як середнє арифметичне двох числових показників, що характеризують політичну та економічну трансформацію;

- індекс політичної демократії Болл, суть якого полягає в розбіжностях між володінням політичною владою елітами і неелітою, розглянутий автором індексу через дві основні характеристики політичної демократії - політичні свободи і народний суверенітет;

- індекс політичного розвитку Катрайт, що виходить із аналізу національних політичних інститутів і вибудовуванні країн на єдиному континіумі розвитку, в залежності від складності інститутів, відповідно до критерію: чим складніше інститути, тим більш розвинена нація;

- індекс ліберальних інститутів центру вивчення демократичного управління, який розраховується з індексів демократії, верховенства права і свободи підприємництва і досліджує взаємозв'язок між ліберальними реформами, соціально-економічним розвитком держав, з урахуванням національної специфіки, і консолідацією демократії;

– індекс політії Екстайна і Гурра заснований на виявленні тенденцій трансформації політичних режимів і виходить з постулату: уряд ефективний в тій мірі, в якій моделі політичної влади конгруентні (відповідають) моделі влади соціальної; і деякі інші.

Вченими була розроблена взаємопов'язана система індексів, які в сукупності характеризують місце тієї чи іншої держави в світі, його становище в структурі світових взаємозв'язків:

- Індекс державності;
- Індекс зовнішніх і внутрішніх загроз;
- Індекс потенціалу міжнародного впливу;
- Індекс якості життя;
- Індекс інституційних основ демократії.

Слід звернути увагу, що сучасні трактування демократії узагальнено можуть бути зведені до двох інтерпретацій її суті, які американські політологи К. Джанда, Дж. Беррі і Дж. Голдман визначили як:

а) *процедурний* – виходить з того, що демократія – це форма правління і акцентує увагу на процедурах, які дозволяють народу проявити свою волю (вибори, мітинги, збори громадськості). Ці процедури вказують на суб'єкта, що бере участь у прийнятті важливіших рішень; як враховується кожен голос і скільки голосів необхідно для досягнення рішення. Відповідно виділяються критерії демократії: універсальна політична участь, політична рівність («одна людина – один голос», принцип більшості). Ці принципи поширюються як на пряму, так і на представницьку демократію. Щодо останньої прибічники процедурного підходу наполягають на четвертому принципі – принципі реагування (відгуку) влади на суспільну думку.

б) *субстанційний* – фокусує увагу на тому, що робить вибрана влада, вбачаючи сутність демократичного правління в державній політиці у сфері забезпечення прав і свобод особистості. Прибічники цього підходу вказують на суттєвий недолік першої теорії – уряд зобов'язаний робити те, що вимагає більшість. Але виникає запитання: як забезпечити права меншин (релігійних, етнічних тощо), згідно з субстанційною моделлю, головним критерієм демократії є політика уряду, яка гарантує свободи (свободу віросповідання, свободу виражати власну думку) і права громадян, у тому числі право на відсутність дискримінації з якихось ознак.

Тема 2. Сучасні теорії демократії

Ідеологічні моделі демократії. Партиципаторна демократія

Елітарна модель демократії. Економічні теорії демократії.

Консоціальна демократія

Концепції плюралістичної демократії. Моделі електронної демократії.

Моделі «рефлексуючої» та делегативної демократії.

При вивченні даної теми необхідно розглянути ідеологічні моделі демократії, партиципаторну, елітарну, електронну демократію, проаналізувати економічні теорії демократії, визначити особливості моделі «рефлексуючої» та делегативної демократії.

В сучасному теоретичному осмисленні демократії спостерігалася наступна тенденція: якщо раніше в трактуванні демократії переважав нормативістський підхід, пов'язаний з визначенням цілей, цінностей, джерел демократії, її ідеалів; потім емпірично-описовий (дескриптивний), який охоплював питання про те, що таке демократія і як вона функціонує на практиці; згодом же визначальним став процедурний підхід, пов'язаний зі спробами зрозуміти природу демократичних інститутів, механізм їх функціонування, причини розвитку та занепаду демократичних систем.

Існують ліберальні, консервативні, популістські, комуністичні і анархістські трактування демократії, плюралістичні і елітарні концепції, ідеї прямої і представницької демократії, моделі охоронної, розвиваючої, партиципаторної демократії (або демократії участі).

Ці теорії по-різному визначають межі діяльності держави, необхідні для забезпечення прав і свобод людини.

На думку Ш.Ейзенштадта, основні відмінності в сучасному політичному дискурсі полягають між плюралістичними та тоталітаристськими концепціями політики. *Плюралістична концепція* розглядала індивіда як потенційно відповідального громадянина і виходила з активної участі громадян в найважливіших інституційних сферах, пошуку яких відводилася вирішальна роль. Результатом стало проголошення конституцій і втілення їх положень у конституційно-демократичних режимах; утвердження представницьких інститутів, як гарантії відкритості політичного процесу; встановлення верховенства права та незалежності судової влади.

Авторитарні й тоталітарні концепції, в т.ч їх «тоталітарно-демократичні» інтерпретації, заперечували обґрунтованість надій на формування відповідальної громадянськості через відкриті процеси.

Значне місце в сучасних демократичних теоріях займає

концепція *партиципаторної демократії*. Суть даної теорії є повернення до класичних ідеалів демократії, що передбачає активну участь громадян в обговоренні і прийнятті рішень з головних питань суспільного життя. Найважливішою умовою демократичної участі і її поширення вважають соціальну рівність. Участь виконує дві функції: захищає громадян від нав'язаних зверху рішень і є механізмом самовдосконалення людини.

Однак, в даний час партиципаторна модель являє собою лише ідеал, до якого слід прагнути.

Концепція конкуренції еліт як модель демократичної політики пояснює діючі механізми ліберально-демократичної політичної системи. Суспільству при цьому відводиться досить скромна роль – раз в декілька років вирішувати, який еліті правити від його імені, а це породжує в ньому пасивність, байдужість і навіть відчуження.

На основі моделі конкурентного елітизму була розроблена економічна теорія демократії, побудована на основі положення про те, що кожна людина за допомогою раціональної діяльності здатна домогтися максимальної особистої користі. Основні положення економічної демократії знайшли своє відображення в ринковій теорії демократії.

Концепції плюралістичної демократії в якості пріоритетного положення передбачають те, що держава є демократичною лише за наявності безлічі організацій або автономних груп, що беруть участь у здійсненні влади. Виникнення ідей політичного плюралізму було пов'язано з ускладненням соціальної структури зрілого капіталістичного суспільства, формуванням багатопартійних систем в промислово розвинених країнах.

Термін «плюралістична демократія» відноситься до демократичного правління, при якому суспільні запити формуються групами осіб, об'єднаних спільними інтересами. У такому вигляді плюралістична демократія може розглядатися як альтернатива парламентській демократії і будь-якій формі мажоритаризму.

Поява і зростання ролі електронних систем в структурі масових комунікацій неминуче покликала до життя ідеї *електронної демократії* (теледемократії або «кіберократії»). В даному випадку наявність традиційних для демократії процедур нерозривно зв'язується з рівнем технічної оснащеності влади та цивільних структур системами інтерактивної взаємодії (ТВ, мережі Інтернет) під час виборів, референдумів, плебісцитів і т.д. Ця віртуалізація політики ставить нові проблеми в галузі забезпечення інтеграції суспільства, налагодження відносин з новими спільнотами громадян (що мають або

не мають такі технічні засоби), зміни форм контролю влади за громадськістю і, навпаки, зняття ряду обмежень на політичну участь, оцінки кваліфікованості масового думки, способів її обліку і т.д.

Сутність концепції електронного уряду, наприклад, з точки зору Ю.Нісневіча, полягає в наступному: вся система органів державної влади та державних установ, умовно звана урядом, розглядається як єдина сервісна організація, призначена для надання послуг населенню; діяльність уряду повинна бути відкритою і інформаційно прозорою, доступною для всіх громадян в будь-який момент часу; для вдосконалення функціонування і підвищення якості надання послуг в діяльності уряду використовується віртуальний простір.

Модель «рефлексуючої» демократії основний упор робить на процедури, що забезпечують не виконання функцій владою, а включеність в політичне управління громадської думки і повну підзвітність їй владних структур. Це породжує в суспільстві дискусії про побудову суспільного і приватного життя і, отже, при цьому виникають роздуми, неформальні рефлексії, оцінки, переконання, в яких риторика з'єднується з розумом; а в процесі прийняття рішень формуються, на думку прихильників цієї ідеї, ті механізми «народної автономії», які і складають суть демократії в політичній сфері.

Делегативна демократія характеризується як демократія перехідного періоду. Вона не відноситься до представницької демократії. Незважаючи на те, що вона не є інституціональною, в той же час делегативна демократія може бути стійкою.

Делегативна демократія ґрунтується на передумові, що перемога на президентських виборах дає право переможцю управляти країною на свій розсуд в рамках існуючих конституційних обмежень і сталих владних відносин. В таких умовах неможливий політичний плюралізм.

Тема 3. Інституційні основи демократії

Загальна характеристика демократичних інститутів.

Парламент. Уряд.

Судова влада.

Інститут президентства. Система стримувань і противаг.

Органи місцевого самоврядування.

Інститути політичної участі.

При розгляді теми варто зупинитись на наступних аспектах: дати загальну характеристику демократичних інститутів, визначити роль парламенту, уряду, судової влади та інституту президентства, проаналізувати систему стримувань і противаг, визначити місце

органів місцевого самоврядування в системі публічного управління, а також з'ясувати значення інститутів політичної участі, передусім інституту виборів.

Серед загальноприйнятих традиційних можна виділити наступні демократичні інститути: наявність конституції, яка закріплює пріоритет прав особистості над державою і забезпечує схвалений громадянами механізм вирішення спорів між особистістю і державою; реально існуючий і функціонально працездатний поділ влади як по вертикалі (законодавча, виконавча, судова), так і по горизонталі (влада центру і регіонів); свобода вираження політичних суджень і наявність різноманітних джерел інформації; свобода артикуляції політичних інтересів і наявність розвиненої багатопартійної системи, ін.

Під *політичними інститутами* в сучасний час розуміється сукупність установ, організацій з певною структурою і субординацією, що відтворюється сукупністю норм і правил, які упорядковують політичні відносини, як між організаціями, так і між людьми. Таким чином, політичні інститути являють собою «триєдину цілісність – організацію, норми, відносини».

Інститути можуть бути *формальними і неформальними*. Під формальними інститутами розуміють структури і норми публічного управління, функціонування яких гарантується державою за допомогою легітимного насильства. Неформальні інститути включають в себе традиції, моральні цінності, звичаї, угоди, реалізацію яких забезпечують зацікавлені в їх функціонуванні суб'єкти. В умовах демократії немає нездоланих протиріч між формальними і неформальними інститутами.

Політичні інститути поділяються на *інститути влади і інститути участі*. До перших відносяться державні та недержавні інститути, що здійснюють владу і управління на різних ієрархічних рівнях; до других – інститути участі громадян і структур громадянського суспільства. Сукупність політичних інститутів складають політичну систему суспільства, що представляє собою певну цілісність, органічну взаємодію суб'єктів політики, інших елементів політичної дійсності.

Основним владним інститутом виступає *держава*, яка здійснює всю повноту публічної влади. Держава охоплює своєю діяльністю всіх членів суспільства, в найбільш повній мірі виражає інтереси всіх соціальних груп, формує розгалужений апарат управління, який регулює різні сфери життєдіяльності. У здійсненні влади державою особливе місце належить законності і правопорядку. Право забезпечує законну силу проведеної політики.

Іншим важливим політичним інститутом є *громадянське суспільство*, в рамках якого здійснюється діяльність недержавних політичних інститутів.

Утвердження і розвиток нових політичних інститутів проходить *три основні фази*. Перша фаза – формування і становлення даного інституту, друга фаза – його легітимізація, укорінення в суспільстві і суспільній свідомості, адаптація до традицій і нормам і третя – зростання його ефективності. Друга фаза, як правило, є найбільш тривалою і може супроводжуватися відкатами до псевдodemократії чи імітаційної демократії, а то й до авторитаризму, за якими слідують нові спроби утвердження демократичних інститутів в оновленому вигляді. Як показує досвід демократичного будівництва, ключовою проблемою, від вирішення якої залежить ефективність політичних інститутів, є надання цим інститутам соціального спрямування в інтересах широких верств населення. У тих країнах, де вдавалося поєднувати демократичні інститути з сильною державною соціальною політикою, ці інститути набували необхідну легітимність і стійкість.

Найважливішим демократичним інститутом є *парламент*, що формує законодавство, предметом регулювання якого є економічна, політична, соціальна, інформаційно-комунікативна і інші сфери діяльності суспільства, а також визначає правові правила діяльності інших гілок влади. Характерними особливостями парламенту є виборність і колегіальність при прийнятті рішень.

Уряд, як інститут виконавчої влади в контексті конституційного принципу поділу влади, характеризується найбільшим обсягом предметної сфери діяльності. Це найдієвіша і ефективна структура влади, її характерною особливістю є наявність силових елементів – армії, поліції, служб безпеки і т.д., діяльність яких визначається законом. Виконавча влада здійснюється урядом, що є колегіальним органом, очолюваним, залежно від форми правління, президентом, прем'єром, головою, канцлером.

Третьою гілкою державної влади є *судова влада*, яка є інститутом, основним напрямком діяльності якого є суворе дотримання законів, їх захист від посягань з боку як окремих осіб, так і з боку офіційних структур держави і суспільства; захист конституційних прав і свобод. Саме в судовій владі найбільш рельєфно втілюється демократична сутність держави.

Ще одним важливим інститутом державної влади є *інститут президентства*, який існує в різноманітних формах і є демократичним атрибутом політичної системи.

Місце президента в системі влади і управління не однаково в

різних країнах.

Взаємодія всіх гілок влади має відповідати головній меті – вирішення соціальних та економічних проблем суспільства, створення умов для реалізації матеріальних і духовних потреб людини. Цьому сприяє *«система стримувань і противаг»*, що встановлюється конституцією, законами і являє собою сукупність правових обмежень щодо конкретної державної влади – законодавчої, виконавчої, судової.

Органи місцевого самоврядування – це один з найстаріших інститутів демократії, в рамках якого громадяни можуть самі безпосередньо захищати свої права та інтереси і долучатися до участі в управлінні справами суспільства. Місцеве самоврядування виконує найважливішу роль сполучної ланки між суспільством і державною владою, між довірливими саморегулюванням і самоорганізацією суспільства і державним владно-примусовим регулюванням громадських відносин.

До *інститутів політичної участі* відносяться політичні партії, суспільно-політичні рухи, групи інтересів – ті структури, які об'єднують поняття «громадянське суспільство». Інтеграція громадянського суспільства і держави в сучасній демократії здійснюється за допомогою представницької системи державної влади. Безпосередньою або прямою формою участі громадян у вирішенні владних питань є вибори в представницькі структури держави, в органи місцевого самоврядування, участь в референдумах при вирішенні питань загальнодержавного, регіонального і місцевого значення. У сучасних демократичних процесах важливого значення набуває роль громадської думки в розвитку політичних інститутів.

Тема 4. Форми політичної демократії

Демократія як форма управління сучасною державою.

Ефективність державної влади і демократія

Президентські і парламентські системи.

Вплив виборчих систем на форму правління.

Під час вивчення даної теми необхідно визначити роль демократії як форми управління сучасною державою, співставити ефективність державної влади з ступенем розвитку демократії, з'ясувати відмінності президентських і парламентських систем управління, проаналізувати вплив виборчих систем на форму правління.

Під *формою правління* розуміється організація влади, система взаємовідносин її органів один з одним і населенням. Форми правління за способом організації влади і її формальному джерелу поділяються

на монархії і республіки. У монархії джерелом влади є одна особа, і влада передається у спадок. У республіці вищі органи влади формуються на виборній основі.

Розрізняють абсолютні монархії і конституційні. Абсолютна монархія характеризується всевладдям глави держави і не обмежена конституційними установами. Уряд призначається монархом і відповідальний перед ним.

Більшість сучасних монархій – обмежені, конституційні. У них повноваження монарха чітко обмежені законами.

Найбільш поширена в сучасному світі форма правління – республіки. Джерелом влади в них є народ, вищі органи влади обираються громадянами.

Залежно від того, хто формує уряд, кому він підзвітний і підконтрольний, республіки поділяються на три різновиди: парламентська, президентська і змішана (напівпрезидентська).

Важливим для політологічного розуміння є співвідношення *ефективності влади та ефективності демократії*, які є не рівнозначними поняттями. Під ефективністю влади розуміється здатність політичних інститутів виконувати свої функції таким чином, щоб відповідати очікуванням більшої частини громадян.

Ефективність влади повинна постійно підвищуватися і вдосконалюватися, щоб відповідати зростаючим потребам суспільства.

Демократичність забезпечується вирішальним впливом народу на формування влади і контролем за її діяльністю, а, отже, необхідністю для владних структур постійно координувати свою роботу відповідно до вимог суспільства. Ефективність же забезпечується високим ступенем керованості і створенням механізму відповідальності бюрократичного апарату, всіх державних, а також ринкових структур за результати своєї діяльності в інтересах суспільства.

Для *президентської системи* характерні обмеження – зокрема, щодо обсягу повноважень або кількості термінів обрання, що передбачає необхідність співпраці з законодавчим органом влади.

За своєю природою влада президента носить двоїстий характер: з одного боку, президент, будучи главою держави, представляє весь народ; з іншого боку, він висловлює цілком певний політичний курс.

У президентському правлінні виключається міністерське свавілля, проте, слабкою стороною президентства є відсутність гнучкості в умовах постійно мінливої ситуації.

Парламентські системи легше справляються з подібними труднощами. Збереженню згоди сприяє гостра потреба в єдності

партії, чітке усвідомлення новим прем'єр-міністром необхідності підтримки з боку свого попередника. До такого розуміння призводить політична практика, при якій навіть в рамках однієї партії лідери можуть змінювати один одного на посту прем'єра, добре розуміючи, що в будь-який момент інший може прийти йому на зміну і що конфронтація обійдеться їм дорожче. Така ж логіка застосовна і до відносин між лідерами конкуруючих партій або парламентських коаліцій і в рамках більшості, і стосовно опозиції.

Незважаючи на те, що президентська система залишає набагато менше місця для досягнення консенсусу, в кінцевому підсумку будь-які режими повинні спиратися на підтримку суспільства і ґрунтуватися на громадському консенсусі, який визнає законною лише ту владу, яка встановлена легальним і демократичним шляхом.

Для створення відповідальної влади необхідний налагоджений контроль за діяльністю політичних інститутів і політичних лідерів, ефективний механізм її заміни, що є важливою умовою діяльності влади в інтересах різних соціальних груп – сегментів суспільства. Цим цілям слугує виборча система – сукупність правил проведення виборів, згідно з якими громадяни визначають склад органів виконавчої або законодавчої влади. Дж. Сарторі назвав виборчу систему «самим специфічним маніпулятивним інструментом політики». У кожній країні, яка перебуває в процесі демократизації, здійснюється вибір між виборчими системами і формами правління, що ґрунтується як на міжнародному досвіді, так і на національних особливостях та традиціях.

Як показує порівняльне вивчення демократій, тип *виборчої системи* пов'язаний з розвитком партійної системи країни, з особливостями існуючої в ній виконавчої влади (однопартійний або коаліційний уряд) і з відносинами між виконавчими органами та законодавчими.

На виборах, де абсолютизується принцип більшості, зазвичай формуються однопартійні уряди, існує домінуюче становище виконавчої влади. Такими є особливості мажоритарної або Вестмінстерської моделі демократії, при якій влада зосереджується в руках партії більшості.

Пропорційне представництво асоціюється з багатопартійними системами, коаліційними урядами і з більш зрівняним статусом виконавчої та законодавчої влади. Такими особливостями характеризується консенсусна модель демократії.

Залежно від форми правління і типу виборчих систем політологи розрізняють чотири основні типи демократії:

- президентсько-мажоритарну: президентська форма правління з виборами за мажоритарним принципом;
- президентсько-пропорційну: президентська форма правління з пропорційним представництвом;
- парламентсько-мажоритарну: парламентська форма правління з виборами за мажоритарним принципом;
- парламентсько-пропорційну: парламентська форма правління з пропорційним представництвом.

Зіставляючи різні типи демократії, дослідники погоджуються з тим, що принцип пропорційного представництва забезпечує більшу пропорційність представництва інтересів взагалі, а також представництво меншин, а принцип більшості сприяє складанню однопартійних органів влади і часто нівілює представництво групових інтересів. Їх розбіжності пов'язані з визначенням поєднання форми правління з виборною системою. У кожній моделі є свої прихильники, що стверджують, що наголошують на перевагах тої чи іншої моделі, виходячи з ефективності урядової політики.

У суперечці про ефективність обох виборчих систем пропорціоналісти схильні надавати більшого значення представництву в управлінні, а мажоритаристи – здатності керувати.

Тема 5. Перспективи розвитку демократії

Консолідація демократії як результат еволюції.

Причини виникнення проблем демократії. Загрози для демократії в постсоціалістичних країнах.

Перспективи транзиту демократії. Глобалізація і демократія.

При вивченні теми слід проаналізувати наступні проблеми: консолідацію демократії як результат еволюції; причини виникнення проблем демократії («дефіцит демократії» Ж.Бешлера, «обіцянки» демократії Н.Боббіо, «загрози демократії» Ф.Шміттєра, «крихкість сучасних демократичних режимів» Ш.Ейзенштадта і загрози демократії з боку еліти); з'ясувати загрози для демократії в постсоціалістичних країнах та специфіку демократичного транзиту; визначити перспективи ліберальної демократії та роль демократії в умовах глобалізації.

При всій неоднозначності оцінок результатів демократії, вона покликана гарантувати визначеність або передбачуваність демократичних процедур. У цьому полягає головний зміст тієї специфічної риси сучасної розвинутої демократії, яку дослідники визначають як *консолідованість*. Суть її полягає в добровільному прийнятті демократичних інститутів і процедур усіма ключовими

учасниками політичного процесу як єдино правильних і загально прийнятих.

Демократія консолідується, коли суспільство починає відкидати будь-які інші альтернативи, не піддаючись на популістські обіцянки і не зачаровуючись черговим політиком, що обіцяють щастя для всіх і швидко. У такому суспільстві більше не шукають інші прийнятні форми політичного режиму, усвідомлюючи безперспективність таких спроб.

Однак, як показує досвід розвинених країн, у демократії існують серйозні *проблеми*, вирішення яких є необхідною умовою її ефективного функціонування. Ці проблеми Ж.Бешлер називає «спотвореними демократіями», Н.Боббіо – «невиконаними обіцянками демократії», Ф.Шміттер – «загрозами демократії», Ш.Ейзенштадт – «крихіткою сучасних демократичних режимів».

Найважливішою проблемою демократії є *принцип більшості при прийнятті колективного рішення*. Значна частина дослідників визнають недосконалість даного принципу, але не можуть запропонувати іншої універсальної альтернативи.

Існують два способи домогтися встановлення досконалого політичного ладу: по-перше, методом спроб і помилок прийти до забезпечення стабільності; по-друге, спробувати раціонально пізнати такий лад і потім встановити його. Міркуючи про неминучий розрив між ідеалом і дійсністю, Ж.Бешлер вводить поняття «*дефіциту демократії*», під яким він має на увазі не тільки недоліки, властиві демократії, як політичному ладу, а й проблеми, що виникають в процесі становлення демократії. Ці дефіцити, на думку автора, бувають двох видів. Перший виникає через розбіжності між ідеалом і дійсністю, оскільки демократія – це процес демократизації, розтягнутий у часі, найчастіше надовго: в кожен момент існує розрив між тим, що має і може бути здійснено, і тим, що в дійсності зроблено. Інші дефіцити пов'язані з обставинами, що заважають історично-конкретним демократіям наблизитися до свого ідеалу.

Ж.Бешлер розрізняє три види спотворень демократії – політичні, ідеологічні і моральні.

«*Обіцянки демократії* Н.Боббіо – модель визначає недоліки суспільства, які покликані виправляти демократія, а також напрямки її розвитку. Автор формулює шість невиконаних «обіцянок». Автор вважає, що справжні загрози демократії ховаються в процедурній області.

З точки зору Ф.Шміттера в країнах, що вступили на шлях демократичних перетворень, є, принаймні, ще два варіанти розвитку:

створення гібридного режиму, що об'єднує елементи автократії і демократії, і утворення стійкої, однак неконсолідованої демократії.

У тих випадках, коли правителі проводять лібералізацію без демократизації (тобто коли допускаються деякі індивідуальні права без згоди на підзвітність громадянам), виникає гібридний режим диктандо. У тих же випадках, коли вони проводять демократизацію без лібералізації (тобто коли вибори проводяться, але за умов гарантованої перемоги правлячої партії, виключення певних суспільно-політичних груп з участі в них, або при позбавленні обраних громадян можливості справжнього управління), був запропонований неологізм демокрадура.

В якості основних протиріч, характерних для політичної програми сучасності, *Ш.Ейзенштадт* виділяє наступні:

- протиріччя між акцентом на автономії людини і потужним, жорстким контролем;

- протиріччя між творчим початком, яке внутрішньо притаманне образам, створеним ідеями Відродження, Просвітництва і великих революцій, і розмиванням таких образів, розчаруванням в них у зв'язку з рутинізацією і бюрократизацією сучасного світу;

- протиріччя між цілісною картиною сучасного світу, яке наповнювало його змістом, і дробленням цього сенсу внаслідок розширення автономії різних інституційних сфер – економічної, політичної і культурної;

- протиріччя між тенденцією до самовизначення і створення самостійних політичних одиниць і зростанням міжнародних сил, що знаходяться поза контролем з боку цих одиниць.

Загрози демократії можуть виходити також як з боку народних мас, так і з боку еліти. Теорія демократії передбачає, що основоположні цінності (особиста гідність, рівність можливостей, право на інакомислення, свобода слова і друку, релігійна терпимість, правова культура) найбільш надійно забезпечуються за рахунок розширення участі мас в політиці.

Для *постсоціалістичних країн* існує особлива проблема: введення ринкової економіки і демократії одночасно, причому реформа економічного устрою суспільства повинна проводитися шляхом прийняття політичних рішень. Як показує демократична практика, саме ринок сприяє розвитку демократії, а не демократія – появі ринку.

Пошук нових форм демократії стає на рубежі тисячоліть характерною рисою західної громадської думки і практики. Провідною тенденцією стає підвищення ролі громадянського суспільства та його

впливу на державу, що вимагає розширення сфери та збагачення форм його діяльності, що поширюється на рівень професійної політики, технократії і бюрократичних структур.

Процеси розвитку демократії тісно переплетені з глобалізацією, яка далеко не завжди сприяє розвитку демократичних інститутів і консолідації демократії.

В даний час можна виділити два підходи до характеристики феномена «глобальної демократизації». Перший заснований на уніфікації процесів демократизації за зразком західної ліберальної демократії. Другий – розглядає «глобальну демократизацію» не як уніфікацію політичної карти світу, а як диверсифікацію демократії, розширення демократичних варіантів розвитку. Причому друга точка зору одержує все більш широке поширення.

В якості потужних структурних факторів, що полегшують розширення і поглиблення демократії, дослідники називають соціальний розвиток, розширення світового багатства і освіти. Але, в кінцевому рахунку, вирішальне значення надається політичному керівництву, його вибору і діям на різних рівнях, що накладає зобов'язання не тільки на урядові посадові особи, на політичні партії, групи інтересів і громадські організації в країнах, що розвиваються, але також і на інститути в усталених демократіях.

Тема 6. Сутність та передумови виникнення концепції паритетної демократії

Сутність концепції паритетної демократії.

Передумови становлення моделі паритетної демократії.

Сучасний зміст паритетної демократії.

При вивченні даної теми необхідно: з'ясувати початкове значення поняття «паритетна демократія», встановити передумови становлення моделі паритетної демократії в теоретичній та практичній площині, визначити сучасний зміст цього поняття та ключові параметри.

Концепція паритетної демократії була розроблена Комітетом з рівності між чоловіками і жінками та Департаментом прав людини, які діють в структурі Ради Європи. Їй було приділено особливу увагу на регіональному підготовчому нараді у Відні в 1994 р. при обговоренні становища жінок у Європі. Концепція увібрала в себе ідеї, що широко обговорювалися в ті роки жіночими організаціями західноєвропейських країн. Ці організації вимагали від своїх урядів і керівних органів Європейського співтовариства вжити конкретних заходів щодо забезпечення реальної рівності жінок у структурах влади.

Головне гасло цього часу - паритет, представленість жінок і чоловіків у структурах влади за формулою «50/50».

Виходячи із первинного змісту поняття «паритетна демократія», до її ключових параметрів слід віднести:

а) рівні права та рівні можливості для участі у суспільному житті та політиці всіх громадян, незалежно від статі;

б) рівне представництво жінок та чоловіків на виборних та призначуваних посадах;

в) паритетна участь жінок у законодавчому процесі (гендерний баланс в парламенті).

Передумови становлення моделі паритетної демократії передбачають два аспекти: жіночий рух за права та розвиток гендерних досліджень.

В історії жіночого руху виділяють три «хвилі», що мали значення для становлення концепції паритетної демократії. «Перша хвиля» відноситься головним чином до суфражистського руху XIX – початку XX ст., в якому ключовим питанням було право голосу для жінок.

Під «другою хвилею» розуміють ідеї та дії, пов'язані з жіночим визвольним рухом, який почав розвиватися з 1960-х рр. і виступив за юридичну та соціальну рівність жінок і чоловіків.

«Третя хвиля» є продовженням «другої хвилі» і реакцією на її невдачу. Вона почала зароджуватися в 1980-1990-і рр. і збіглася за часом з розвитком власне гендерного підходу. Таким чином, у третій хвилі відбувся перехід від «фемінізму рівності» до «фемінізму відмінності», а також від фемінізму до постфемінізму.

Гендерні дослідження та етапи їх розвитку. Гендерна політика як основа паритетної демократії.

Одна з дослідниць в галузі гендерних відносин в Україні І.А. Жеребкіна виділяє у розвитку гендерних досліджень наступні етапи:

I – виникнення жіночих досліджень в США (кінець 1960-1970 рр.) – створення нової академічної дисципліни – жіночих досліджень («women's studies»). Основне досягнення – методологія «включення жінок» (adding women). Таке включення відбувалось двома шляхами: як суб'єкта пізнання (забезпечення їх присутності в науковому співтоваристві) та як об'єкта пізнання (жіночий досвід став предметом вивчення);

II – розвиток жіночих досліджень та їх інституалізація (початок 1980 рр.) – «мейнстрим» жіночих досліджень (інтеграція жіночих досліджень у вищу освіту США, розвиток так званих «гендерно-

збалансованих навчальних планів);

III – розвиток жіночих досліджень, принцип мультикультуралізму (1980 рр.). Вчені почали звертати увагу на різноманітність жінок в аспектах раси, етнічності, соціальної страти, релігії, сексуальної орієнтації, віку, особливих потреб тощо;

IV – розвиток жіночих досліджень, перспективи глобалізації (1990 рр.). Поширення освітніх програм та дослідницьких проєктів з проблем жінок і гендеру в країнах Західної Європи, Африки, Близького Сходу, Азії та Латинської Америки призвело до інтенсивного обміну інформацією, досвідом та ресурсами між ученими і викладачами;

V – виникнення та розвиток безпосередньо гендерних досліджень – тут акцент робиться не лише на жінці, а на обох статях; у 1990-х рр. з'явилися «чоловічі дослідження» («men's studies»).

На сучасному етапі розвитку категорія «паритетна демократія» представляє собою модель системи стримувань і противаг, що забезпечує реалізацію рівних прав і можливостей для всіх учасників демократичного процесу, створюючи певний баланс інтересів, при цьому паритет визначає взаємини у різних сферах життєдіяльності суспільства: національних відносинах, гендерній політиці, міжконфесійних відносинах тощо.

Сутність моделі паритетної демократії визначає ряд найважливіших *параметрів*, до яких можна віднести:

1) параметри, що стосуються змістовного наповнення форми держави – максимальне застосування принципу паритетності при вдосконаленні форми правління, в процесі функціонування політичного режиму, а також при оптимізації форми державного устрою;

2) принцип паритету має бути базовим в процесі інституалізації громадянського суспільства та при створенні дієвого механізму взаємин різних суб'єктів даного суспільства;

3) паритет повинен бути покладений в основу взаємодії держави з громадянським суспільством;

4) паритет має перетворитись у фундаментальну політичну і соціальну цінність, на якій ґрунтується суспільна свідомість та яка визначає суспільну поведінку.

Таким чином, нині поняття «паритетна демократія» включає такі складові: гендерна рівність; національна толерантність і національний діалог та міжнаціональна взаємодія; міжконфесійні взаємини, а також взаємодія державних і недержавних інституцій.

Тема 7. Гендерна рівність як базовий принцип паритетної демократії

Поняття гендерної рівності та процес її встановлення.

Гендерна політика: принципи та механізм реалізації.

Моніторинг досягнення гендерної рівності: інститути та індикатори.

Зарубіжний досвід досягнення гендерної рівності.

Під час вивчення даної теми слід з'ясувати сутність поняття «гендерна рівність», визначити складові процесу становлення такої рівності та визначити сутність гендерної демократії, гендерної політики, гендерної культури та ідеології тощо; встановити складові механізму реалізації гендерної політики та вивчити зарубіжний досвід їх функціонування.

Під *гендерною рівністю* розуміються рівні можливості самореалізації жінок і чоловіків, гарантії дотримання прав і свобод з урахуванням особливостей статей, взаємні обов'язки та спільна відповідальність в процесі життєдіяльності.

Гендерна рівність є принципом політико-правового статусу людини в державі. Її складовими є: рівні права жінки та чоловіка; рівні свободи жінки та чоловіка; рівні обов'язки жінки та чоловіка; врахування особливостей (фізіологічних, психологічних тощо) статей у політико-правовому регулюванні; система засобів гарантування рівності статей в державі.

До числа принципово важливих методологічних проблем тут слід віднести співвідношення понять «рівності» і «відмінності» статей.

Принцип формальної рівності (іншими словами – гендерно нейтральний) зазнав критики, бо він не враховує і не вважає за доцільне враховувати результати такого правового регулювання, яке фактично призводить до нерівності. Найбільш прийнятним є тлумачення принципу рівності з урахуванням гендерних особливостей (в західній гендерній теорії застосовується термін «рівність по суті» – «substantive equality»), що визначає соціальні і статеві відмінності між жінками і чоловіками. Цей підхід наголошує на необхідності використання юридичних механізмів з метою вирівнювання соціально-економічних і політичних статусів чоловіків і жінок. Для цього можуть бути застосовані спеціальні правові заходи, зокрема система преференцій у вигляді квот або інших соціальних практик, які сприяють ліквідації перешкод, що блокують можливості жінок входити в суспільні інституції на тих самих засадах, що і чоловіки. Вони покликані вирівнювати становище жінок і чоловіків на ринку праці, зменшувати нерівність представництва жінок на вищих щаблях

професійної кар'єри, в органах влади та інші статусні дисбаланси.

Встановлення гендерної рівності передбачає подолання гендерних стереотипів суспільства та попередження гендерних конфліктів.

Процес встановлення гендерної рівності у суспільстві характеризують такі категорії, як: гендерна демократія, гендерна стратегія, гендерна політика, гендерна ідеологія, гендерна культура, гендерний індекс людського розвитку, гендерна соціалізація, гендерний баланс та інші.

Практичні дії щодо встановлення гендерної рівності у світі беруть свій початок у середині минулого століття. Так, у 1946 р. було створено спеціальну *Комісію ООН для спостереження за становищем жінок та сприяння реалізації їхніх прав*, а чотири конференції ООН зі становища жінок, що відбулися протягом останніх двох десятиліть минулого століття, визначили основні напрямки та принципи гендерної політики.

Гендерна політика – цілеспрямована діяльність державних та громадських інституцій, що здійснюється з метою забезпечення рівноправності між чоловіками та жінками, а також сукупність заходів, необхідних для розвитку та реалізації особистого потенціалу кожної людини, незалежно від статі для збалансованого розвитку суспільства

Принципи реалізації гендерної політики: паритетність прав жінок і чоловіків у всіх сферах суспільного життя; охорона материнства, батьківства та дитинства; рівноправність в оплаті праці; однакове ставлення у трудових відносинах; поєднання професійних і сімейних обов'язків.

Основні напрями гендерної політики: недопущення дискримінації за статевою ознакою, забезпечення рівних можливостей поєднання професійних та сімейних обов'язків, забезпечення рівної участі у прийнятті суспільно-важливих рішень, виховання гендерної культури та захист від пропаганди гендерної нерівності, дискримінації й насильства.

Національний механізм реалізації гендерної політики включає організаційний (або інституційний), правовий, економічний та політичний блоки.

Моніторинг досягнення гендерної рівності включає кількісні (співвідношення кількості жінок та чоловіків: обраних до парламентів та до місцевих органів самоврядування тощо) та якісні індикатори (гендерні індикатори «Індексу розвитку людського потенціалу» – гендерний індекс людського розвитку, ступінь гендерної довіри або ступінь реалізації прав жінок, індекс розвитку людського потенціалу,

скоригований з урахуванням нерівності, індекс гендерної нерівності).

Моніторинг показника відсоткового співвідношення жінок та чоловіків у складі парламентів країн світу здійснює Міжпарламентський союз.

При вивченні теми слід мати на увазі, що найбільші досягнення в царині забезпечення гендерної рівності мають Скандинавські країни, досвід яких передбачає поєднання двох основних аспектів: політичної емансипації жінок та створення державного механізму гендерної рівності. До органів рівного статусу в цих країнах відносять консультаційні ради з гендерної рівності, омбудсмен з гендерної рівності, спеціальні міністерства тощо.

Ефективним механізмом досягнення гендерної рівності є позитивна дискримінація, а саме - гендерні квоти. Світове співтовариство виробило такі механізми їх впровадження: партійне квотування (на рівні статутів партій), гендерне квотування в електоральному законодавстві та квотування місць в парламентах.

Тема 8. Міжнаціональний діалог та національна толерантність як складова паритетної демократії

Поняття націй, сутність дефініції «політична нація».

Полінаціональний характер сучасних держав. Українська політична нація: процес її становлення та перспективи.

Національна толерантність та її роль у вирішенні міжнаціональних конфліктів та налагодженні конструктивної співпраці між представниками різних націй задля впровадження засад паритетної демократії.

Під час розгляду теми необхідно звернути увагу на такі питання: поняття нації: теорії походження та сучасні трактування, сутність політичної нації, поняття поліетнічного суспільства; становлення української політичної нації, національна толерантність.

Слово «нація» походить від латинського «natio» - рід, плем'я. Спочатку термін мав дещо зневажливий зміст – у Давньому Римі «націями» називали групи чужинців з певного регіону, зазвичай об'єднаних кровними зв'язками, які не мали таких прав, якими були наділені громадяни Риму. В XVI ст. в Англії це слово почали застосовувати щодо населення цієї країни, воно стало синонімом слова «народ», в кінці XVIII ст. – стало еквівалентом слова «народ», а в XIX ст. отожднювалось з поняттям «державна» та «країна».

Сучасні наукові трактування: «уявлена спільнота», функціоналістське визначення, соціологічне, суб'єктивістське розуміння.

Нація – історична спільність людей, що складається у процесі формування спільності території, економічних зв'язків, літературної мови, етнічних особливостей культури й характеру.

Існує два основних підходи до розуміння нації: як політичної спільноти (політичні нації) громадян певної держави і як етнічної спільноти (етноісторичні нації) з єдиною мовою і самосвідомістю.

Політична нація – це сукупність громадян країни, які незалежно від їхнього соціального статусу, мови, віросповідання, походження та інших соціально-групових відмінностей мають рівні права і на основі демократичних інститутів політичної влади та форм політичної участі, законодавчо встановлених норм і процедур здійснюють державне самоврядування, мають політичний і юридичний суверенітет, поєднані почуттями солідарності та ідеологією патріотизму.

Ознаки політичної нації: існувати політична нація може лише у демократичній державі; одним із найголовніших елементів політичної нації є панування громадянського суспільства; панує верховенство закону та повага до прав людини; рівність прав титульного етносу із іншими етносами, що проживають на території тієї чи іншої держави; кожний громадянин бере участь у політичному процесі – або безпосередньо, або опосередковано; громадян між собою об'єднують спільні цілі, одна мета, спільні інтереси.

Поліетнічне суспільство – це держава, на території якої проживає багато етносів, яка в однаковій мірі надає права та захищає інтереси усіх народів, що проживають на території цієї держави.

Українська політична нація поки лише формується. Головними передумовами для цього є характер культури населення; почуття спорідненості населення, яке особливо почало зростати після Революції Гідності та з початком агресії РФ проти України. Але, найголовніше, що має бути наявним, що повинно консолідувати український народ – це почуття єдності, спільної мети та спільні державні інтереси. Повинна існувати одна для всіх ідея державотворення. Це – найголовніша мета, якою повинні керуватися люди при формуванні політичної нації у своїй державі. А цього, на жаль, на сьогоднішній день, у частини українського народу ще не має, але процес розпочався.

У 1995 р. державами-членами ЮНЕСКО була прийнята *Декларація принципів толерантності*, що містить такі визначення цього поняття:

- повага, прийняття та правильне розуміння багатого різноманіття культур, форм самовираження та самовиявлення людської індивідуальності;

- політична й правова потреба; активна позиція, що формується на основі визнання універсальних прав та основних свобод людини.

Міжнаціональна толерантність – системна сукупність психологічних настанов, відчуттів, певного набору знань і суспільно-правових норм (виражених через закон або традиції), а також світоглядно-поведінкових орієнтацій, які припускають терпиме або прийнятне ставлення представників однієї національності (зокрема, на особистому рівні) до інших інонаціональних явищ (мови, культури, звичаїв, норм поведінки тощо).

Нульова толерантність передбачає тактику прискіпливого ставлення правоохоронних органів до учасників потенційно злочинних угруповань, створених за національними ознаками, що припускає призначення максимально можливих за законом обмежень і санкцій навіть за незначні правопорушення чи провини. Це поняття означає, що влада послідовно сприяє створенню в суспільстві механізмів негайної і жорсткої реакції громадян на соціально небезпечні вчинки оточуючих. Це не декларація, а реальна політика. Однак для того, щоб ця політика здійснювалася, необхідна соціальна прозорість; влада повинна розкривати суспільству всю інформацію, якою володіє. Такі дії мають бути тимчасовими і конкретно обумовленими.

Тема 9. Міжконфесійна взаємодія як елемент політичної взаємодії в умовах паритетної демократії

Місце та роль релігій в сучасному світі.

Механізми взаємодії держави і церкви як елементу громадянського суспільства.

Релігійні відносини в Україні: проблеми теорії і практики.

При підготовці до даної теми необхідно засвоїти значення релігії та місце релігійних організацій в сучасному світі, механізм взаємодії церкви та держави і основні законодавчі моделі церковно-державних взаємин, проаналізувати вплив релігії на процеси консолідації, або дезінтеграції поліконфесійного суспільства. Важливо з'ясувати специфіку релігійних відносин в Україні та визначити роль Всеукраїнської Ради Церков як інструменту релігійного порозуміння і співпраці.

Від початку XXI ст. церква та релігійні організації дедалі частіше почали заявляти про себе як про діяльних учасників суспільних процесів. Релігійний фактор посідає важливе місце в суспільно-політичному й духовно-культурному житті. Українське законодавство закріплює принцип відокремлення церкви від держави і школи від церкви. Але в Україні спостерігається традиційно значний

вплив релігійних інституцій на суспільні відносини, на політичні події, що пояснюється історичною роллю церкви у житті слов'янських народів і особливістю національного менталітету, головною складовою якою є релігійна духовність.

Історія націєтворення дозволяє говорити, що роль релігії у цих процесах виявляється значною або навіть вирішальною там, де: рамки націєтворчого етносу цілковито збігаються з релігійними рамками; релігія, у свою чергу, була чільним чинником етногенезу (суспільного міфу про етногенез); релігія була й залишається головним атрибутом, що виокремлює сформовану націю від референтних для неї спільнот; націєтворчий етнос втратив інші важливі атрибути колективної ідентичності (мову чи спільну територію); релігійна інституція є найбільш інституціалізованою силою націєтворення.

До основних законодавчих *моделей церковно-державних взаємин*, що існують на даний час в країнах світу, Р. Міннерат відносить: суворе розмежування церкви та держави, розмежування при наданні можливості релігійним організаціям офіційно співпрацювати з державою у питанні освіти, ЗМІ, правового визнання шлюбу тощо; гарантування повної релігійної свободи конфесій при конституційній підтримці однієї з них; повна заборона релігійної діяльності; наявність єдиної офіційної державної релігії; формальне прийняття міжнародних норм у питаннях релігії при наявності правових привілеїв для однієї з конфесій та дискримінації інших.

Нинішня релігійна ситуація в Україні складна. Посилюються протиріччя між різними церковними конфесіями та релігійними течіями, що зумовлено цілим рядом політичних та економічних причин, а також зовнішніми впливами. Шляхом виходу із даної ситуації дехто вважає створення єдиної національної релігії чи помісної церкви, які б виконували інтегруючі й етноконсолідуючі функції.

Проте у сучасних умовах, а також в умовах політики мультикультуралізму, ми можемо говорити не про об'єднання релігійних течій та церковних конфесій, а про співпрацю всіх церков в інтересах народу України.

Існують різні погляди на вирішення цих проблем. Так, сучасний український вчений Й. Ю. Сележан вважає, що порозуміння між усіма християнськими конфесіями України можливе лише на ґрунті дійового екуменізму, тобто руху за інтеграцію, консолідацію церков як у релігійних, так і в суспільно-політичних питаннях.

Але стосовно екуменізму, як підґрунтя об'єднання українських конфесій, не все так ясно.

Екуменізм (від грецьк. – населений світ, всесвіт) – ідеологія всехристиянської єдності. Він являє собою міжконфесійний рух, хоча провідна роль в ньому належить протестантським організаціям.

Єдність розуміється протестантами як узгодженість у принципових питаннях віровчення. Католицизм і православ'я вбачають у цьому відступ від істинної Церкви (під нею розуміють власні організації). Отже, їхнє сучасне відношення до екуменізму не є однозначним. З одного боку, необхідність об'єднання християнських церков не заперечується. З іншого боку, вірним екуменізмом вважається повернення християн до «істинної Церкви», із відмовою від всіх попередніх помилок.

Україна є поліконфесійною державою, що підкреслює полікультурний характер українського сучасного суспільства. Сьогодні виділяються декілька типів релігійної духовності: православна духовність, греко-католицька та протестантська релігійність. Між різними церковними конфесіями та релігійними течіями існують протиріччя, що зумовлено політичними та економічними причинами.

Нетолерантність у релігійній сфері України характеризується поділом релігійних течій на традиційні і нетрадиційні; міжрелігійними суперечками та конфліктами між християнами і мусульманами, християнами і юдеями, а також міжцерковними непорозуміннями між різними християнськими церквами. Так, найбільш складною проблемою є розмежування українського православ'я (УПЦ МП, пов'язаного з РПЦ - церквою держави – агресора та ПЦУ, що набула канонічного статусу з отриманням Томоса і чітко стоїть на засадах самостійної української державності).

Релігійна толерантність чи віротерпимість – рівне ставлення держави до всіх релігій і віросповідань, а також толерантність, що існує у міжрелігійних і міжконфесійних відносинах.

В умовах *політики мультикультуралізму* можна говорити не про об'єднання релігійних течій та церковних конфесій, а про співпрацю всіх церков в інтересах народу України на засадах соціальної складової сучасного екуменізму, тобто руху за інтеграцію, консолідацію церков в суспільно-політичних питаннях, а також на ґрунті чітко окреслених та виписаних законодавчо відносинах між державними інституціями та представниками всіх конфесій та релігійних течій. Спільною метою мають бути інтереси українського народу та держави.

Тема 10. Правові засади демократії в Україні

Правові акти, що регулюють функціонування громадянського суспільства та його відносини з державою.

Три блоки законодавчої бази паритетної демократії в Україні: міжнародні документи, ратифіковані Україною; конституційне регулювання гендерних, національних, релігійних відносин; комплекс загальних та галузевих вітчизняних законів та підзаконних нормативно-правових актів в сфері прав людини.

При вивченні даної теми необхідно: з'ясувати складові правової бази для формування сучасної моделі демократії в Україні, визначити три блоки законодавства, встановити етапи розвитку законодавства, що забезпечили становлення принципу паритетності в українському суспільстві.

Політико-правову базу демократичного транзиту можна поділити на такі компоненти:

а) правові акти, що регулюють функціонування громадянського суспільства та його відносини з державою;

б) три блоки законодавства (міжнародні, конституційні та комплекс загальних і галузевих нормативно-правових актів), що регулюють гендерні, національні та релігійні відносини у нашому суспільстві.

Етапи розвитку законодавства про громадянське суспільство: закладення політико-правових та економічних підвалів формування дієздатного громадянського суспільства; зміцнення громадянського суспільства в Україні та формування початкової моделі його взаємодії з державою; зміна існуючої моделі взаємодії, перехід на її якісно новий рівень.

Останній етап починається з 2004 р., коли було прийнято такі нормативно-правові акти, що значно розширили можливості впливу громадянського суспільства на державу:

а) указ Президента України «Про забезпечення умов для більш широкої участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» 2004 р.;

б) Порядок сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади у 2008 р.;

в) Постанова КМУ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» 2010 р.;

г) Закон України «Про громадські об'єднання» 2012 р.;

д) указ Президента України «Питання сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні», яким було утворено Координаційну раду з питань розвитку громадянського суспільства як

допоміжний орган при Президентові України, що розробила Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні 2012 р.;

е) розпорядження уряду «Про схвалення плану дій з впровадження в Україні Ініціативи «Партнерство “Відкритий Уряд”» 2012 р. тощо.

До *міжнародних актів*, що закріплюють принцип паритетності можна віднести:

а) Загальну декларацію прав людини 1948 р. (ст. ст. 1 та 2: «люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах» і мають володіти всіма правами та свободами, проголошеними у Декларації «без будь-яких відмінностей у відношенні... національності, віросповідання, статі»; ст. 21 – право кожного «брати участь у керуванні своєю країною» та «право рівного доступу до державної служби у своїй країні»);

б) Міжнародні конвенції ООН (Конвенція про політичні права жінок 1952 р., Конвенція про рівне винагородження чоловіків і жінок за працю рівної цінності 1951 р., Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти 1960 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації жінок 1979 р. тощо);

в) Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 2) та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (ст. 2) 1966 р. та інші.

До *регіональних актів* належать прийняті Радою Європи Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р., Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р., Рамкова конвенція про захист національних меншин 1995 р. та інші.

Серед *конституційних положень* слід звернути увагу на положення ст.ст. 23, 24, 35, 36, 38, 51 тощо.

Третій блок складають такі документи:

а) Закон України «Про свободу совісті та релігійні організації» 1991 р.;

б) Декларація прав національних меншин 1991 р.;

в) Закон України «Про національні меншини в Україні» 1992 р.; Програма інтеграції України до Європейського Союзу 2000 р.;

д) Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р.;

е) Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року» 2006 р., що діє і понині;

ж) Постанова КМУ «Про консультативно-дорадчі органи з

питань сім'ї, гендерної рівності, демографічного розвитку та протидії торгівлі людьми» 2007 р.;

з) Закон України «Про засади державної мовної політики» 2012 р. і т.п.

В рамках правового поля, окресленого даними правовими актами, вирішуються проблеми практичного впровадження засад демократії в сучасній Україні.

Тема 11. Інституційні механізми запровадження демократії

Міжнародні інститути. ООН та її структурні підрозділи.

Неурядові міжнародні організації, що здійснюють моніторинг дотримання прав та свобод у світі.

Регіональні (європейські) інститути: Рада Європи, ОБСЄ.

Національний інституційний механізм впровадження сучасної моделі демократії та його складові.

При підготовці до теми необхідно розглянути три рівні інституційного механізму запровадження демократії: міжнародні, регіональні (європейські) та національні державні та неурядові інститути.

Міжнародні інститути представлені переважно ООН та її структурними підрозділами: Економічною і соціальною радою ООН та створених нею Комісією з прав людини та Комісією з положення жінок; Комітетом з прав людини, Комітетом з економічних, соціальних і культурних прав, Комітетом з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок.

Спеціалізовані установи ООН включають: Управління Верховного комісара ООН у справах біженців; Міжнародну організацію праці - МОП; Організацію ООН з питань освіти, науки, культури - ЮНЕСКО; Всесвітню організацію охорони здоров'я - ВООЗ та Структуру «ООН-жінки».

Всі означені організації в рамках своїх повноважень здійснюють захист прав людини, незалежно від статі, національної приналежності та віросповідання, а також сприяють розвитку демократичних засад в країнах-членах ООН та розвитку громадянського суспільства.

Провідною неурядовою міжнародною організацією, що здійснює моніторинг дотримання прав та свобод у світі є Human Rights Watch.

Регіональні (європейські) інститути представлені Радою Європи (в структурі якої діє Керівний комітет Ради Європи з питань рівності між жінками і чоловіками) та ОБСЄ (якою був прийнятий комплекс документів, що стосуються прав людини, «людського

виміру» у рамках паневропейського співробітництва).

Національний інституційний механізм впровадження демократії включає:

а) державні органи (Президент України, Верховна Рада України Кабінет міністрів України та вся вертикаль виконавчої влади, правоохоронні органи, Конституційний суд, спеціалізовані суди та суди загальної юрисдикції);

б) недержавні організації (громадські ради при обласних державних адміністраціях, Всеукраїнська Рада Церков та релігійних організацій, культурно-освітні центри національних меншин, кризові центри для жінок або чоловіків, центри гендерних досліджень та ін.);

в) політичні партії.

Провідний інститут з забезпечення гендерної рівності, відповідно до законодавства України – Міністерство соціальної політики.

Основний інститут, що сприяє міжнаціональному діалогу – Асоціація національно-культурних об'єднань України, її мета – забезпечення прав національних меншин на рівні європейських та міжнародних стандартів в Україні.

Провідним інститутом налагодження міжконфесійної взаємодії є *Всеукраїнська Рада Церков* і релігійних організацій, утворена у грудні 1996 року, як представницький міжконфесійний консультативно-дорадчий орган, з метою об'єднання зусиль Церков і релігійних організацій для духовного відродження України, координації міжцерковного діалогу як в Україні, так і за її межами, участі в розробці проектів нормативних актів з питань державно-конфесійних відносин, здійснення комплексних заходів добродійного характеру.

Основні завдання Ради:

а) обговорення актуальних питань релігійного життя та підготовка взаємоузгоджених пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства щодо свободи совісті та релігійних організацій;

б) об'єднання зусиль релігійних організацій у добродійній діяльності;

в) сприяння міжконфесійному взаєморозумінню та злагоді;

г) активізація участі релігійних організацій у духовному відродженні України, зміцненні гуманістичних засад суспільства;

д) організація та проведення конференцій, семінарів, нарад тощо з питань духовності, застосування і додержання законодавства про свободу совісті та релігійні організації;

е) сприяння всебічному висвітленню релігійного життя в

Україні засобами масової інформації.

Система таких інституцій виступає важливим чинником впровадження основних принципів та норм демократичних перетворень в державі.

Тема 12. Практика досягнення паритету суб'єктів політичного процесу в Україні

Рівні можливості представництва на виборних та призначуваних посадах: дисбаланс теорії і практики.

Проблеми досягнення балансу в законотворчому процесі. Міжнародні інститути моніторингу дотримання рівності в складі вищих органів державної влади.

Ступінь реалізації конституційних гарантій рівності незалежно від статі, національної приналежності, релігійних переконань в різних суспільно-економічних сферах життя суспільства.

При вивченні даної теми необхідно проаналізувати ключові показники паритетної демократії на вітчизняному ґрунті: рівні можливості представництва на виборних та призначуваних посадах, представництво у парламенті, а також рівні права та рівні можливості для участі у суспільному житті та політиці всіх громадян, незалежно від статі, національної належності та віросповідання.

Україна багатонаціональна, поліетнічна, поліконфесійна держава. За роки незалежності в Україні створені політико-правові підвалини державної політики, яка будується на принципах рівності політичних, соціальних, культурних прав і свобод усіх громадян.

Право національних меншин на розвиток своєї культури реалізовується в Україні шляхом створення релігійних організацій, відкриття культурно-освітніх закладів, в тому числі з рідною мовою викладання, а також шляхом проведення різноманітних культурно-розважальних заходів, під час яких громадськість знайомиться з національними традиціями меншин.

На сьогодні в Україні створені та активно діють понад 780 національно-культурних товариств. Найчисельніші з них: російське, єврейське, польське, угорське, грецьке, болгарське. Всі вони входять до Асоціації національно-культурних об'єднань України.

Міжконфесійна взаємодія. Після проголошення незалежності на початку 1990-х років поліконфесійність отримала правове закріплення, і сьогодні релігійна палітра нашої держави налічує близько 100 різних конфесій, церков, деномінацій, напрямів і течій.

За роки незалежності України релігійна мережа зросла більш,

ніж у два рази (з понад 13000 до більш ніж 32000 релігійних організацій). Питаннями подальшого розвитку Церкви займаються 300 духовних центрів та управлінь. Проблеми кадрового забезпечення священнослужителів практично вирішені, завдяки роботі 175 вищих і середніх духовних навчальних закладів (їх чисельність за останні роки зросла в 9,5 рази). Збільшилася кількість місій і братств – їх налічується близько 400, що в 18,8 рази більше, ніж на початку 1992 року.

Більшість з офіційною державною реєстрацією, а частина офіційно не зареєстрованих організацій, що інформують державні органи про свою діяльність.

Позитивними тенденціями міжконфесійної взаємодії є: істотні зрушення в міжконфесійних відносинах у бік налаштованості конфесій на толерантність, терпимість до опозиції; готовність більшості конфесій до конструктивного діалогу і переговорів з проблем, які можуть породжувати ускладнення і загострення міжконфесійних відносин.

Негативні тенденції: невирішеність проблеми єдності православ'я; остаточно незавершений розподіл культових споруд і майна; наявність ряду законодавчих та нормативно неврегульованих питань, які породжують міжконфесійну конфліктність (проблема почергового богослужіння, ненадання релігійним організаціям землі у постійне користування); політизація (явна або латентна) частини церков, релігійних організацій; втручання політичних складових у внутрішньоцерковні відносини, що ставить конфесії в нерівні умови та ін.

Найбільший дисбаланс в Україні спостерігається в *гендерному аспекті* паритетної демократії. Тут він носить форму відносного припинення прав як жінок, так і чоловіків. Розглянемо його щодо кожної з трьох складових паритетної демократії.

В державному управлінні існує суттєвий перебік у бік чоловіків. Встановлено, що частка жінок у складі уряду в Україні за час незалежності коливалась від 0 до 6,3 %. Серед керівників-службовців жінки складають 66,9 %, проте у першій категорії їх у п'ять разів менше ніж у шостій. Аналогічна ситуація виявлена і в органах місцевого самоврядування, де доля жінок становить від 12 % на обласному рівні, до 51 % на рівні сільських рад. Тобто, чим вище рівень посад, тим менше жінок.

Важливим є встановлення психологічних особливостей керівників різних статей та визначення конкретних переваг жіночого стилю лідерства, адже дослідження у галузі психології свідчать про

вищу продуктивність праці саме жінок-керівників. Визначено основні бар'єри для просування жінок у сфері публічного управління.

За показником жіночої участі у законодавчому процесі, за результатами проведеного Міжпарламентським Союзом моніторингу, Україна належить до країн з безумовним домінуванням чоловіків та посідає станом на початок 2015 р. 101 місце у світі зі 174 можливих.

В економічній сфері дисбаланс також стосується прав жінок: їх заробітна плата складає близько 73 % зарплатні чоловіків; їм складніше працевлаштуватися через небажання роботодавців оплачувати декретні відпустки та ін.

Однак, є сфери, в яких саме чоловіки потребують захисту. Це, перш за все – права батьків. Лише нещодавно вони також отримали право брати відпустку по догляду за дитиною.

Тож в різних напрямках утвердження демократії існує ряд невіршених питань, що потребує спільних зусиль суспільства і держави. І на цьому шляху може бути використаний кращий зарубіжний досвід.

Тема 13. Механізм соціального партнерства держави та інститутів громадянського суспільства як основа сучасної демократії

Сутність та зміст поняття «соціальне партнерство».

Інституційні структури, що забезпечують взаємодію державних органів виконавчої влади з громадянським суспільством.

Процедури взаємодії держави та громадянського суспільства: слухання, діалог, партнерство та інші.

Громадський контроль як форма становлення партнерських відносин держави і інститутів громадянського суспільства. Громадські Ради та їх функція в рамках моделі соціального партнерства держави з соціумом.

При підготовці до теми слід вивчити наступні питання: сутність соціального партнерства; правові підстави соціального партнерства держави та громадянського суспільства; інституційні структури взаємодії держави та громадянського суспільства; організаційні процедури взаємодії держави та громадянського суспільства; громадський контроль та роль у ньому громадських рад.

Соціальне партнерство являє собою форму соціальної взаємодії різноманітних державних органів та інститутів громадянського суспільства, яка дозволяє їм вільно виражати свої інтереси і знаходити цивілізовані способи їх гармонізації та реалізації.

Соціальне партнерство розглядають в двох вимірах:

а) як сферу соціально-трудових відносин – це система взаємозв'язків між найманими працівниками, трудовими колективами, професійними спілками – з одного боку, роботодавцями та їх об'єднаннями – з другого, і державою та органами місцевого самоврядування – з третього. Такі взаємозв'язки полягають у взаємних консультаціях, переговорах і примирних процедурах на взаємоузгоджених принципах з метою дотримання прав та інтересів працівників, роботодавців і держави;

б) як форму соціальної взаємодії, метою якої є досягнення згоди між різними інститутами суспільства щодо вирішення актуальних соціальних проблем і перспективних завдань.

Для формування ефективної системи соціального партнерства в Україні склалися всі необхідні умови, а саме: здійснився перехід до ринкових форм господарювання; сформувалась соціальна страта підприємств; розроблена правова основа для розвитку соціального партнерства; держава виступає в якості посередника у відносинах між працівниками і роботодавцями; для представництва і захисту інтересів працюючих є профспілки тощо. Втім, модель соціального партнерства ще не є досконалою, потребує подальшого розвитку і в правовому. І в інституційному аспектах.

Соціальне партнерство як форма соціальної взаємодії між різними інститутами суспільства передбачає налагодження діалогу громадянського суспільства та держави.

Саме продуктивний діалог між громадськими об'єднаннями та владою може забезпечити право участі громадян у процесі прийняття рішень з питань, які мають для них важливе значення. Проте отримати таке право може лише той, хто реально відстоює найважливіші інтереси громадськості, вступає у відкритий діалог із владою. Лише в такому разі можна говорити про ефективне й паритетне поєднання державних ініціатив та громадської участі.

Співпраця органів державної влади із громадськістю відбувається за допомогою таких *процедур*: інформування; консультації (очні й телефонні, відповіді на письмові запитання, «гарячі лінії» тощо); формування дорадчих комітетів; громадські слухання, метою яких є інформування широких кіл громадськості, вільне обговорення різних точок зору на проблеми, ухвалення компромісних, взаємоприйнятних рішень, круглі столи; неформальні зустрічі; громадська освіта; референдум; консультаційні та координаційні ради.

Найбільш продуктивна форма безпосередньої участі громадськості в політичному житті – *діяльність громадських рад* –

консультативно-дорадчих органів, які створюються при центральних (міністерствах та ін.) та місцевих (обласних державних адміністраціях) органах державної влади. До роботи таких рад залучаються представники громадських організацій, наукових установ, представники органів державної влади та місцевого самоврядування, засобів масової інформації тощо.

Процес створення таких інституцій як громадські ради активно розпочався з 2008 р. і за даними моніторингу Українського незалежного центру політичних досліджень, при органах української влади уже на кінець 2011 р. було сформовано 563 громадських рад з 605 необхідних, тобто 93 %. На рівні центральних органів виконавчої влади 39 % членів громадських рад складали представники громадських організацій, 32 % – профспілкових і бізнесових, 7 % – благодійних організацій. На рівні обласних держадміністрацій представниками громадських організацій стали 67 % членів громадських рад, представниками благодійних організацій та професійних спілок – по 9 %. До їх складу ввійшли приблизно 9 тисяч представників. Створення та оновлення таких інституцій продовжується на засадах чинного законодавства.

Такі ради є з'єднуючою ланкою у взаємодії інститутів держави та громадянського суспільства. Саме вони можуть побороти таке негативне явище в нашій державі як недовіра населення до влади.

Тема 14. Вдосконалення гендерної, національної та релігійної політики як стратегія впровадження в Україні моделі паритетної демократії

Вдосконалення законодавства та інститутів для подальшого розвитку політики рівних прав і можливостей та становлення паритетної демократії: гендерний, міжнаціональний та міжконфесійний аспект.

Шляхи оптимізації взаємодії держави та громадянського суспільства.

Основні напрямки державної політики підвищення рівня толерантності в Україні.

При вивченні даної теми необхідно проаналізувати сучасний стан дотримання принципу паритетності та сформулювати пропозиції по удосконаленню гендерної політики, етнонаціональної та міжконфесійної взаємодії, співпраці держави та громадянського суспільства, а також визначити напрямки державної політики підвищення рівня толерантності в Україні.

До першочергових завдань держави в сфері релігійних відносин

слід віднести вирішення таких проблем: чітко визначити тип відносин між державою і Церквою, який передбачається заснувати (партнерство чи підпорядкованість); визначити модель державно-церковних відносин, яка повинна бути закріплена на законодавчому рівні; враховувати, що Церква (релігійна організація) впливає на політичні симпатії своїх прихильників; брати до уваги факт поліконфесійності українського суспільства.

Головними напрямками діяльності державних інституцій стосовно покращення стану українських поліконфесійних відносин в умовах мультикультурної політики (з врахуванням моментів екуменізму) можуть бути наступні заходи:

- приведення українського законодавства у повну відповідність до міжнародних стандартів у сфері релігійних відносин (у відповідності до вимог ст. 9 та ст. 11 Європейської конвенції про захист прав людини та основних свобод у світлі судової практики Європейського суду з прав людини, а також врахувати Керівні принципи для аналізу законодавства стосовно релігії чи віри, схвалені Парламентською асамблеєю ОБСЄ та Венеціанською комісією у 2004 р.);

- невтручання державних органів у внутрішньоцерковні справи;

- належне реагування правоохоронних органів на випадки розпалювання релігійної ворожнечі, вандалізму;

- проведення моніторингу не тільки загальнодержавного законодавства, а й нормативної бази місцевих органів влади та управління з метою виявлення та усунення положень, які можуть бути прямо або опосередковано дискримінаційними в сфері релігійних відносин;

- запровадження тренінгів, курсів з релігійної толерантності для працівників державних органів та представників засобів масової інформації;

- створення постійно діючих комісій для вирішення питань спільного зацікавлення (майно, пам'ятки культури, сім'я, освіта тощо) з представників уряду та представників релігійних організацій.

Етнонаціональні взаємини необхідно вдосконалювати крізь призму комплексного бачення ситуації та концептуального усвідомлення взаємопов'язаності таких елементів:

- а) правовий статус національних меншин є міцно переплетеним із повсюдним зростанням етнонаціональної свідомості окремих індивідів, народів, націй;

б) закріплення особливих прав національних меншин, як доповнення до загальних прав людини й громадянина, не має ущемляти права українців;

в) становлення та формування української політичної нації у пострадянську епоху буде тривалим і багатовимірним процесом, що вимагає системного розуміння статті 11 Конституції: «Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин»;

г) дієвою перешкодою перетворення побутової ксенофобії на погроми, убивства, мотивовані ідеологічно, повинні бути судові та правоохоронні органи, етнонаціональне законодавство без притаманних йому недоліків (нечіткості, невизначеності, відсутності чи недостатності процесуальних форм реалізації).

З метою *подолання гендерної нерівності* в Україні необхідно: здійснити кроки до інтеграції гендерного підходу до учасників процесу ухвалення рішень; розробити стратегію здійснення внутрішньої політики держави з урахуванням гендерної перспективи; запровадити посади Уповноваженого по рівному статусу чоловіків і жінок, розширити мережу гендерних ресурсних центрів та кризових центрів, а також частково фінансувати їх діяльність з державного бюджету; запровадити здійснення кадрового забезпечення гендерної політики з використанням спеціальних механізмів залучення та участі жінок у державному управлінні а також в політичній сфері в цілому; внести деякі гендерно орієнтовані зміни до Закону «Про державну службу» та до Кримінального кодексу України.

Крім того, на сучасному етапі можливо введення в Україні гендерних квот або «м'якого квотування» не лише у виборчому процесі, а і в інших сферах.

Для поглиблення *співпраці держави з суспільством* слід враховувати, що формами прояву *громадянського суспільства* на сучасному етапі можуть бути як інститути, так і безпосередні акти самодіяльного населення, що з'являються у побутовому та громадському житті, в економічній, соціальній, духовній та політичній сферах, а також у суспільних (конструктивних) та антисуспільних (корпоративних, етнічних, територіальних та ін.) утвореннях. З двох головних соціальних суб'єктів – держави та населення – значну роль у формуванні громадянського суспільства нового, західноєвропейського типу на сучасному етапі відіграє держава, що провела необхідну початкову роботу у вигляді створення сприятливих для вдосконалення

громадянського суспільства політико-правових умов.

Напрямки державної політики підвищення рівня толерантності в Україні:

у сфері державного управління – здійснювати системний моніторинг основних джерел, тенденцій проявів нетерпимості в Україні, розробити комплекс заходів сприяння високому рівню толерантності в українському суспільстві та протидії всім формам ксенофобії, нетерпимості, екстремізму;

у сфері культури та освіти концептуальною основою поряд з визнанням цінності культурної багатоманітності української політичної нації стало попередження культурної виключності, налагодження конструктивного міжкультурного діалогу та взаємодії усіх етнокультурних груп в українському суспільстві.

в інформаційній сфері – підвищення позитивного впливу засобів масової інформації, в тому числі інноваційних (соціальних мереж) на утвердження у суспільстві об'єднувальних цінностей, побудованих на пріоритеті громадянських засад і прав людини. Ефективним засобом популяризації ідей толерантності та міжетнічного розуміння є соціальна реклама. Попередження пропаганди насильства та нетерпимості в інформаційній сфері. Введення заборон та обмежень на деструктивну діяльність та розпалювання ненависті в соціумі ЗМІ, але виключно у правовому полі.

у сфері зовнішньої політики – співпраця з міжнародними організаціями у питаннях попередження та подолання конфліктів на етнонаціональному ґрунті; врахування досвіду Європейського Союзу, ОБСЄ, ООН.

V. ПЛАНИ ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

ТЕМА 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ТЕОРІЇ ДЕМОКРАТІЇ

1. Методи дослідження демократії.
2. Сутність демократії, її ознаки.
3. Основні підходи до вивчення демократії.
4. Сучасні трактування демократії.

ТЕМА 2. СУЧАСНІ ТЕОРІЇ ДЕМОКРАТІЇ

1. Партиципаторна демократія
2. Елітарна модель демократії
3. Економічні теорії демократії
4. Консоціальна демократія
5. Концепції плюралістичної демократії
6. Легальна демократія
7. Моделі електронної демократії
8. Моделі «рефлексуючої» демократії
9. Делегативна демократія
10. Інші моделі демократії

ТЕМА 3. ІНСТИТУЦІЙНІ ОСНОВИ ДЕМОКРАТІЇ

1. Загальна характеристика демократичних інститутів
2. Парламент та Уряд, як одні з ключових інститутів демократії
3. Судова влада
4. Інститут президентства та система стримувань і противаг
5. Органи місцевого самоврядування
6. Інститути політичної участі

ТЕМА 4. ФОРМИ ПОЛІТИЧНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1. Демократія як форма управління сучасною державою
2. Ефективність державної влади і демократії
3. Президентські і парламентські системи
4. Вплив виборчих систем на форму правління

ТЕМА 5. ПЕРСПЕКТИВИ ЕВОЛЮЦІЇ ДЕМОКРАТІЇ

1. Консолідація демократії як результат еволюції
2. Причини проблем демократії
3. «Загрози демократії» Ф.Шміттера
4. Загрози для демократії в постсоціалістичних країнах
5. Перспективи ліберальної демократії

6. Третя трансформація демократії
7. Глобалізація і демократія

ТЕМА 6. СУТНІСТЬ ТА ПЕРЕДУМОВИ ВИНИКНЕННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПАРИТЕТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1. Передумови виникнення поняття, підходи до визначення, етапи формування.
2. Сутність концепції паритетної демократії.
3. Сучасний зміст поняття «паритетна демократія» та основні напрямки формування моделі паритетної демократії.

ТЕМА 7. ГЕНДЕРНА РІВНІСТЬ ЯК БАЗОВИЙ ПРИНЦИП ПАРИТЕТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1. Поняття гендерної рівності. Співвідношення рівності та відмінності. Фактори впливу на утвердження гендерної рівності (гендерні стереотипи, гендерні установки, гендерна ідентичність тощо).
2. Складові процесу становлення гендерної рівності: гендерна стратегія, гендерна політика, гендерна культура, гендерний індекс людського розвитку, гендерна соціалізація, гендерний баланс.
3. Інститути та індикатори гендерного розвитку.
4. Зарубіжний досвід досягнень в сфері гендерного паритету.

ТЕМА 8. МІЖНАЦІОНАЛЬНИЙ ДІАЛОГ ТА НАЦІОНАЛЬНА ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК СКЛАДОВА ПАРИТЕТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1. Поняття нації, теорії походження націй. Категорії «політична нація», «національна толерантність», «нульова толерантність», їх сутність, значення та проблеми впровадження.
2. Напрями національної стратегії та національної політики в сучасному світі.
3. Правова база розвитку національних відносин в сучасній Україні.
4. Національний діалог як умова формування засад паритетної демократії: складності і перспективи.

ТЕМА 9. МІЖКОНФЕСІЙНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ЕЛЕМЕНТ ПОЛІТИЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ В УМОВАХ ПАРИТЕТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1. Поліконфесійний характер українського суспільства.
2. Правові засади релігійної політики сучасної України.

3. Значення релігійних відносин в становленні паритетної демократії.

ТЕМА 10. ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕМОКРАТІЇ В УКРАЇНІ

1. Міжнародні акти в сфері забезпечення паритетного представництва. Регіональне (європейське) законодавство щодо забезпечення рівності прав та можливостей.

2. Національні правові акти України щодо гендерного паритету.

3. Законодавство щодо паритету держави та громадянського суспільства.

4. Правова основа етнонаціонального паритету. Гарантії свободи віросповідання.

ТЕМА 11. ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ

1. Міжнародні інститути.

2. Регіональні інституції забезпечення рівних можливостей.

3. Національні інститути демократії (формальні та неформальні, державні та недержавні).

4. Інститути громадянського суспільства у подоланні дисбалансу прав та можливостей для людини.

ТЕМА 12. ПРАКТИКА ДОСЯГНЕННЯ ПАРИТЕТУ СУБ'ЄКТІВ ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ В УКРАЇНІ

1. Ключові параметри сучасної демократії та їх вимір в Україні.

2. Сучасні досягнення на шляху до забезпечення недискримінаційного представництва у владі та управлінні.

3. Рівні права та рівні можливості для участі у суспільному житті та політиці всіх громадян, незалежно від статі, національної належності та віросповідання.

ТЕМА 13. МЕХАНІЗМ СОЦІАЛЬНОГО ПАРТНЕРСТВА ДЕРЖАВИ ТА ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ЯК ОСНОВА СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

1. Поняття «соціального партнерства»: походження та значення терміну.

2. Процес становлення правової держави та формування інститутів громадянського суспільства в Україні.

3. Партнерство держави і суспільства: механізми співпраці – законодавство і практика.

**ТЕМА 14. ВДОСКОНАЛЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ,
НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА РЕЛІГІЙНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК СТРАТЕГІЯ
ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ МОДЕЛІ ПАРИТЕТНОЇ
ДЕМОКРАТІЇ**

1. Шляхи вдосконалення інституційного механізму паритетної демократії.
2. Проблеми і напрямки вдосконалення правового механізму забезпечення паритетної демократії.
3. Запозичення зарубіжного досвіду впровадження політики рівних прав та можливостей як шлях побудови паритетної демократії в Україні.

VI. ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

Тема 1. Методологічні основи теорії демократії

Процес еволюції поняття демократії з часів античного світу.

Історичні форми демократії.

Сучасні наукові підходи до визначення демократії.

Основні ознаки демократії.

Мажоритарна і консенсуальна моделі демократії.

Експрес-опитування:

1. Назвіть основні підходи до вивчення сутності демократії.

2. Які існують методи вивчення демократії?

3. Наведіть визначення демократії.

4. Які трактування демократії є поширеними нині?

5. На основі якого показника формується політичний атлас сучасності?

Тема 2. Сучасні теорії демократії

Ідеологічні моделі демократії. Особливості партиципаторної демократії.

Елітарна модель демократії.

Економічні теорії демократії. Консоціальна демократія.

Концепції плюралістичної демократії.

Моделі електронної демократії.

Моделі «рефлексуючої» демократії. Делегативна демократія.

Інші моделі демократії

Експрес-опитування:

1. В чому полягає сутність партиципаторної демократії?

2. Назвіть ознаки елітарної моделі демократії.

3. Поясніть сутність неокорпоративізму.

4. Вкажіть основні положення економічної теорії демократії.

5. Назвіть риси делегативної демократії.

6. Розкрийте сутність електронної демократії.

7. В чому полягає суть легальної демократії?

Тема 3. Інституційні основи демократії

Загальна характеристика демократичних інститутів.

Парламент та уряд, як одні з ключових інститутів демократії:

компетенція та співвідношення впливу за різних форм правління.

Судова влада як гарант прав людини.

Інститут президентства: історія та сучасність.

Система стримувань і противаг: загальна характеристика.

Органи місцевого самоврядування та їх значення для утвердження демократії.

Інститути політичної участі: поняття та форми.

Експрес-опитування:

1. Перерахуйте основні демократичні інститути.
2. Назвіть провідні інститути політичної участі.
3. Поясніть сутність системи стримувань та противаг.
4. В чому проявляється громадський контроль за судовою владою?
5. Охарактеризуйте роль судових органів в процесі здійснення політичної влади.

Тема 4. Форми політичної демократії

Економічні та соціокультурні передумови демократії.

Економічна роль держави для підтримки демократії.

Демократія як форма управління сучасною державою. Ефективність державної влади і демократія.

Президентські і парламентські системи. Виборча система та форма правління.

Експрес-опитування:

1. Розкрийте сутність демократії як форми управління державою. В чому полягають її відмінні риси?
2. Що означає ефективність державної влади?
3. Назвіть особливості президентської системи.
4. Охарактеризуйте відмінні риси парламентської системи.
5. Визначіть ступінь впливу виборчих систем на форму правління.

Тема 5. Перспективи еволюції демократії

Консолідація демократії як результат еволюції. Причини проблем демократії. «Загрози демократії» Ф.Шміттера.

Загрози для демократії в постсоціалістичних країнах. «Дефіцит демократії» Ж.Бешлера. «Обіцянки» демократії Н.Боббіо. «Крихкість сучасних демократичних режимів» Ш.Ейзенштадта і загрози демократії з боку еліти.

Перспективи ліберальної демократії. Третя трансформація демократії. Глобалізація і демократія.

Експрес-опитування:

1. Назвіть основні причини проблем демократії.
2. Назвіть загрози демократії за Шміттером.

3. Вкажіть на особливі загрози для демократії в постсоціалістичних країнах.
4. Окресліть перспективи ліберальної демократії
5. Коротко охарактеризуйте вплив глобалізації на демократію.

Тема 6. Сутність та передумови виникнення концепції паритетної демократії

Етимологія слова «паритет».

Зародження та еволюція поняття «паритетна демократія».

Розширення змісту поняття «паритетна демократія» на сучасному етапі розвитку політичного процесу та політичної науки.

Значення діяльності Комітету з рівності між чоловіками і жінками та Департаменту прав людини, що діють в структурі Ради Європи для становлення концепції паритетної демократії.

Експрес-опитування:

1. Дайте визначення паритетної демократії, виходячи з сутності концепції, розробленої Комітетом з рівності між чоловіками і жінками та Департаментом прав людини, які діють в структурі Ради Європи, у 1994 році.
2. Перерахуйте ключові параметри паритетної демократії.
3. Дайте визначення паритетної демократії, виходячи з сучасних широких трактувань її сутності.
4. Назвіть дві групи факторів, що стали передумовами становлення моделі паритетної демократії в світі.
5. Які питання розглядаються в рамках сучасних гендерних досліджень?

Тема 7. Гендерна рівність як базовий принцип паритетної демократії

Сутність поняття «гендерна рівність», її складові.

Ключові елементи механізму становлення гендерної рівності.

Гендерні установки та стереотипи. Гендерна ідентичність та гендерна соціалізація. Гендерна політика, гендерна стратегія і тактика.

Гендерний індекс людського розвитку.

Провідні моделі гендерної політики.

Зарубіжний досвід забезпечення гендерного паритету.

Особливості та правові засади гендерної політики сучасної України.

Експрес-опитування:

1. Дайте визначення гендерної рівності.
2. Назвіть основні елементи механізму становлення гендерної

рівності.

3. Назвіть основні напрями гендерної політики України.

4. Які фактори впливають на процес встановлення гендерної рівності в суспільстві?

5. Назвіть чотири провідних моделі гендерної політики, вироблені світовою практикою.

6. Які політико-правові акти закріплюють засади гендерної політики в сучасній Україні?

Тема 8. Міжнаціональний діалог та національна толерантність як складова паритетної демократії

Категоріальний апарат національних відносин та національної політики.

Зарубіжний досвід вирішення національних конфліктів.

Українське законодавство в сфері національних відносин.

Специфіка національних традицій.

Вплив глобалізації на національні відносини.

Національний вимір паритетної демократії.

Експрес-опитування:

1. Дайте визначення поняття «нація».

2. Дайте визначення поняття «політична нація» та назвіть її відмінності від поняття «етнічна нація».

3. В чому полягає основний принцип функціонування багатонаціональної держави?

4. Дайте визначення поняття «національна політика».

5. Розкрийте зміст поняття «національна толерантність».

6. Назвіть основні проблеми національних відносин в Україні на сучасному етапі розвитку суспільства.

Тема 9. Міжконфесійна взаємодія як елемент політичної взаємодії в умовах паритетної демократії

Роль релігії в суспільстві: концепції та трактовки.

Релігійно-державні відносини: зміни моделей.

Законодавство України в сфері релігійних відносин.

Чинники впливу на релігійні відносини – внутрішні та зовнішні фактори.

Міжконфесійне порозуміння та його роль в політичній стабільності.

Місце інститутів церкви в системі громадянського суспільства.

Роль релігійного чинника в становленні паритетної демократії.

Експрес-опитування:

1. Дайте характеристику поліконфесійного суспільства. Чи є Україна поліконфесійною країною?

2. Перерахуйте внутрішні та зовнішні чинники впливу на релігійні відносини в суспільстві.

3. Назвіть основні моделі взаємодії держави та церкви, які виокремив Р. Міннерат.

4. Який інститут функціонує в Україні, провідним завданням якого є налагодження релігійного порозуміння та співпраці? Представники яких конфесій представлені в його складі?

5. Назвіть основні проблеми в релігійних відносинах, наявні на сучасному етапі в Україні? Які, на Вашу думку, можливі шляхи їх вирішення?

Тема 10. Правові засади демократії в Україні

Складові політико-правової основи демократії: гендерне законодавство, законодавство щодо взаємодії держави та громадянського суспільства, щодо етнонаціональних та релігійних питань.

Формування політико-правових основ становлення громадянського суспільства в Україні та побудови оптимальної моделі його взаємодії з державою.

Сучасна модель такої взаємодії та перспективи її зміни в умовах глобалізаційних процесів.

Експрес-опитування:

1. Назвіть три основні групи (рівні) нормативно-правових актів, що становлять базу для формування паритетної демократії в Україні.

2. Який міжнародний правовий акт називають «Жіночою конституцією»?

3. Назвіть основні етапи розвитку українського законодавства про громадянське суспільство.

4. Перерахуйте складові гендерного законодавства України?

5. В яких національних нормативних актах закріплені гарантії свободи віросповідання?

6. Які законодавчі акти лягли в основу закріплення етнонаціонального паритету в Україні?

Тема 11. Інституційні механізми запровадження демократії

Три рівні інституційного механізму демократії в Україні.

Міжнародні інститути. ООН та його спеціалізовані структури.

Рада Європи та ОБСЄ та їх значення для встановлення демократії в європейському регіоні.

Національний механізм та його рівні: державні інститути та інститути громадянського суспільства.

Експрес-опитування:

1. Назвіть три рівні інституційного механізму забезпечення демократичного представництва в Україні.

2. Які інститути належать до першого рівня інституційного механізму?

3. Назвіть європейські інститути, що мають значення для встановлення моделі паритетної демократії в регіоні.

4. Яка основна неурядова організація займається моніторингом дотримання прав та свобод у світі?

5. Назвіть інститути громадянського суспільства, що приймають участь у формуванні моделі паритетної демократії в Україні.

Тема 12. Практика досягнення паритету суб'єктів політичного процесу в Україні

Паритет в законотворчому процесі в Україні на сучасному етапі та в історичній ретроспективі.

Місце України у рейтингу країн, розробленому Міжпарламентським Союзом на основі рівня представництва жінок та чоловіків в законотворчому процесі та у вищих органах державної влади.

Проблеми гендерного, національного чи релігійного насильства.

Ступінь досягнення паритетного представництва на різних рівнях державного управління.

Подолання гендерного, релігійного та міжнаціонального дисбалансу в різних сферах суспільного життя.

Експрес-опитування:

1. За якими параметрами слід здійснювати оцінку стану досягнення етнічного, релігійного та гендерного паритету в Україні?

2. На який інститут було покладено проведення гендерної експертизи українського законодавства?

3. Який інститут є спеціально уповноваженим органом центральної виконавчої влади у галузі формування та впровадження гендерної політики в Україні?

4. Який інститут є провідним в Україні для налагодження міжконфесійних відносин?

5. Що слід розуміти під гендерним, національним та релігійним насильством?

Тема 13. Механізм соціального партнерства держави та інститутів громадянського суспільства як основа сучасної демократії

Розуміння терміну «соціальне партнерство».

Правова держава та громадянське суспільство: сутність понять.

Паритет взаємодії держави і суспільства: законодавство та суспільна практика. Нові форми взаємодії, запроваджені в Україні: громадський контроль, громадські слухання, громадські ради тощо.

Експрес-опитування:

1. Які підходи до розуміння сутності категорії «соціальне партнерство» існують в сучасній науці?

2. Розкрийте сутність соціального партнерства як сфери соціально-трудових відносин.

3. В чому полягає сутність соціального партнерства як форми соціальної взаємодії?

4. Які процедури та інститути передбачає громадський контроль?

5. Які завдання покладено на громадські ради?

Тема 14. Вдосконалення гендерної, національної та релігійної політики як стратегія впровадження в Україні моделі паритетної демократії

Наявні прогалини в законодавстві, що перешкоджають встановленню паритетної демократії в Україні.

Шляхи запозичення зарубіжного досвіду інституційного та політико-правового забезпечення дотримання принципу паритетності.

Можливості запозичення інститутів та процедур, що були вироблені світовим співтовариством (омбудсмен, спеціальні комітети та департаменти, квотування, моніторинг тощо).

Експрес-опитування:

1. Які політико-правові механізми можливо запозичити у зарубіжних країн для забезпечення дотримання принципу паритетності в Україні?

2. Які інституційні механізми Україна може запозичити у Європи для налагодження діалогу держави та громадянського суспільства?

3. Перерахуйте фактори, що сприяють становленню громадянського суспільства в Україні.

4. Назвіть чотири механізми введення гендерних квот, вироблені світовою практикою.

5. Розкрийте сутність поняття «м'яке квотування».

VII. ТЕМАТИКА РЕФЕРАТІВ

- 1) Багатозначність сучасних підходів до трактування сутності демократії.
- 2) Індекси демократії.
- 3) Соціально-економічні умови демократії.
- 4) Політичні умови демократії та громадська довіра.
- 5) Ідеологічна модель демократії
- 6) Основні риси неокорпоративізму.
- 7) Роль ЗМІ в демократичному процесі.
- 8) Вибори як інститут демократії.
- 9) «Дефіцит демократії» Ж.Бешлера.
- 10) «Обіцянки» демократії Н.Боббіо.
- 11) «Крихкість сучасних демократичних режимів»

III. Ейзенштадта і загрози демократії з боку еліти.

12) Значення руху жінок за свої права для становлення принципу паритетного представництва статей в державному управлінні.

13) Роль міжнародних організацій в становленні поняття «паритетна демократія».

14) Гендерні, національні, релігійні стереотипи українського суспільства.

15) Поняття та основні напрямки гендерної політики.

16) Поняття і основні напрями національної політики України.

17) Поняття і основні напрями релігійної політики України.

18) Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, HDI): поняття та напрями вимірювання.

19) Досягнення у гендерній сфері провідних держав Світу.

20) Акти ООН щодо забезпечення прав людини.

21) Роль політико-правових актів Ради Європи у забезпеченні паритетного представництва.

22) Роль інститутів громадянського суспільства у просуванні до демократії.

23) Рада Європи та ОБСЄ та їх роль у формуванні інституційно-правового механізму політики рівних прав та можливостей.

24) Гендерна мапа як джерело інформації щодо забезпечення паритету жінок та чоловіків

25) Громадська експертиза вітчизняного законодавства як необхідна передумова вдосконалення демократії.

26) Інститут уповноваженого з прав людини в світовій практиці та ефективність його функціонування в Україні.

27) Європейські системи державного управління як чинник демократичного розвитку.

28) Політичні портрети українських Президентів доби незалежності.

29) Концепція сталого розвитку та її реалізація в умовах України.

30) Роль структур громадянського суспільства у гуманізації політики держави.

VIII. ПИТАННЯ ДЛЯ ПЕРЕВІРКИ ЗНАНЬ З КУРСУ

Питання для підготовки до екзамену

1. Акти ООН щодо забезпечення прав людини.
2. Багатозначність сучасних підходів до трактування сутності демократії.
3. Визначення демократії, її сучасний зміст.
4. Вплив глобалізації на впровадження ідей демократії.
5. Впровадження принципів демократії в законотворчому процесі в Україні на сучасному етапі.
6. Всеукраїнська Рада Церков та її роль в досягненні демократії.
7. Гарантії свободи віросповідання в Україні.
8. Гендерна мапа як джерело інформації щодо забезпечення паритету жінок та чоловіків.
9. Гендерні політика США та інших країн.
10. Гендерні, національні та релігійні стереотипи українського суспільства та їх зміни в процесі демократизації.
11. Громадська експертиза вітчизняного законодавства як необхідна передумова вдосконалення демократії.
12. Громадський контроль як умови співпраці держави та суспільства.
13. Демократичні виборчі процедури в Україні: проблеми та перешкоди.
14. Демократія як політична ідея.
15. Демократія як політична практика.
16. Демократія як політична форма організації суспільства (система інститутів, способів формування і методів здійснення влади).
17. Демократія як принцип устрою недержавних (у тому числі міжнародних) організацій.
18. Демократія як світоглядний ідеал.
19. Державна політика як інструмент впровадження демократії.
20. Діяльність недержавних демократичних організацій (політичних партій, громадських організацій, соціальних рухів) у впровадженні демократії.
21. Протиріччя впровадження демократії в сучасних умовах.
22. Сутність режиму диктатур.
23. Сутність режиму демократії.
24. Співвідношення лібералізації і демократизації.

25. Досвід Скандинавських країн в досягненні гендерного паритету.
26. Етапи формування та принципи реалізації гендерної політики.
27. Європейське законодавство щодо забезпечення рівності прав та можливостей.
28. Роль суффражизму, фемінізму та гендерного підходу в формуванні демократичного світогляду.
29. Законодавство щодо співпраці держави та громадянського суспільства в Україні.
30. Запозичення зарубіжного досвіду впровадження політики рівних прав та можливостей як шлях побудови демократії в Україні.
31. Значення релігійних відносин в становленні демократії.
32. Значення рухів за права різних категорій людей для становлення принципів демократії.
33. Зовнішні чинник впливу на процеси суспільної стабільності як перешкода становленню демократії.
34. Індекс розвитку людського потенціалу (Human Development Index, HDI): поняття та напрями вимірювання.
35. Інститут уповноваженого з прав людини та можливості його використання для реалізації засад демократії в Україні.
36. Інститути громадянського суспільства у подоланні дисбалансу представництва у владі.
37. Інституційні механізми впровадження гендерної політики.
38. Категорії «політична нація», «національна толерантність», «нульова толерантність», їх сутність, значення та проблеми впровадження.
39. Квотування як крок на шляху до демократії: переваги та недоліки.
40. Ключові інститути демократії.
41. Ключові параметри сучасної демократії та їх вимір в Україні.
42. Ключові моделі сучасної демократії.
43. Конфлікти, насильство в сім'ї як прояв порушення прав людини.
44. Механізми моніторингу досягнень демократії.
45. Міжнародні акти в сфері забезпечення прав людини.
46. Напрями національної стратегії та національної політики в сучасному світі.
47. Національна правова база щодо демократичного транзиту України.

48. Національне законодавство в сфері релігійних відносин.
49. Національний діалог як умова формування засад демократії: складності і перспективи.
50. Національні інститути демократії.
51. Національні конфлікти та способи їх вирішення.
52. Незалежні органи, спостережні комітети з забезпечення прав людини, спеціальні посередницькі органи.
53. Нормативний і емпіричний підходи до визначення демократії.
54. Об'єкт та предмет дослідження навчальної дисципліни «Тектоніка сучасної демократії».
55. Завдання та методологія курсу «Тектоніка сучасної демократії».
56. Омбудсмен та його значення для встановлення демократії: світова практика та українські реалії.
57. Основні індикатори Індексу розвитку людського потенціалу.
58. Основні напрями вдосконалення законодавства щодо моделі сучасної демократії в Україні.
59. Основні теорії демократії.
60. Партнерство держави і суспільства: механізми співпраці – законодавство і практика в Україні.
61. Передумови становлення моделі паритетної демократії.
62. Питання демократії в програмах основних політичних партій України.
63. Подолання національних та релігійних конфліктів – шлях до суспільної злагоди та реальної демократії.
64. Поліетнічність українського суспільства: проблеми та шляхи їх розв'язання.
65. Поліконфесійність українського суспільства: проблеми та перспективи в умовах глобалізації.
66. Політико-правова основа етнонаціонального діалогу.
67. Політична нація та роль цього поняття для впровадження демократії.
68. Поняття «соціального партнерства: походження та значення терміну.
69. Поняття гендерної рівності. Співвідношення понять «рівності» і «відмінності» статей.
70. Проблеми гендерного, національного чи релігійного насильства в світі та в Україні.
71. Проблеми і напрямки вдосконалення політико-правових механізмів забезпечення демократії

72. Провідні моделі гендерної політики, вироблені світовою спільнотою.
73. Прогалини в законодавстві, що перешкоджають утвердженню демократії в Україні.
74. Процес становлення правової держави та формування інститутів громадянського суспільства в Україні.
75. Рада Європи та ОБСЄ та їх роль у формуванні політико-правового механізму політики захисту прав людини.
76. Регіональні інституції, задіяні у подоланні асиметрії в реалізації прав і свобод людини.
77. Релігійні розколи та їх вплив на політичну культуру українського суспільства.
78. Релігія як чинник зовнішнього впливу на політику.
79. Роль громадських організацій в запровадженні демократії.
80. Роль законодавства в реалізації принципів демократії.
81. Роль інститутів громадянського суспільства у просуванні принципів демократії.
82. Роль політико-правових актів Ради Європи у забезпеченні принципів демократії.
83. Скандинавська модель гендерної політики: загальна характеристика.
84. Складові процесу становлення гендерної рівності: гендерна стратегія, гендерна ідеологія, гендерна культура.
85. Соціальна держава як основа соціального діалогу і соціального партнерства.
86. Сутність концепції паритетної демократії.
87. Сучасний зміст поняття «паритетна демократія».
88. Сучасні дослідження становлення демократії в Україні.
89. Українське законодавство в сфері національних відносин.
90. Фактори, що впливають на процес встановлення гендерної рівності (гендерні стереотипи, гендерні установки, гендерна ідентичність).
91. Феміністський рух та його значення для становлення концепції паритетної демократії.
92. Шляхи вдосконалення інституційних механізмів демократії.
93. Шляхи запозичення зарубіжного досвіду інституційного та політико-правового забезпечення дотримання принципів демократії.
94. Шляхи підвищення ефективності сучасної демократії.
95. Демократичний транзит: поняття та складові.

96. Розбіжності між демократичним ідеалом і реальністю: причини і наслідки.
97. Спотворення і загрози демократії.
98. Феномен «глобальної демократизації».
99. Безпека розвитку як головна умова становлення демократії.
100. Особливості демократичного транзиту України.

IX. ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ

1. Формування та становлення сучасної демократії напряду залежить від стану реального досягнення в суспільстві:

- а) майнової рівності;
- б) гендерної рівності;
- в) релігійної рівності;
- г) расової рівності.

2. Хто перший застосував слово "демократія":

- а) Аристотель;
- б) Платон;
- в) Перікл;
- г) Ціцерон.

3. Процедурна демократія - це:

- а) чітке виконання законів;
- б) вміння домовитися з опонентами;
- в) регламентація вирішення політичних питань;
- г) механізм раціонального опрацювання і прийняття рішень.

4. Елітарна демократія - це:

- а) правління закритих політичних еліт;
- б) правління відкритих еліт, зміна яких здійснюється на виборах;
- в) правління еліт, не підконтрольних масам;
- г) можливість змінювати політичне керівництво, яке не підтримується суспільством.

5. Класична лінійна модель переходу до демократії впроваджена у :

- а) США;
- б) Німеччині;
- в) Великій Британії;
- г) Румунії.

6. Фаза демократизації при демократичних змінах характеризується:

- а) кризою легітимності авторитарного чи тоталітарного режиму;
- б) появою свободи слова, автономністю громадської

організації;

- в) розколом правлячої еліти;
- г) інституціональними змінами в політичній системі.

7. Модель партнерства місцевого самоврядування з державними структурами влади і управління розвивається в країнах де:

- а) політична система формується знизу до гори;
- б) в державах де головним є роль центру;
- в) в державах з авторитарним режимом;
- г) в транзитивних державах.

8. Які функції виконує діалог з громадськістю:

- а) аналітико-прогностична;
- б) інституційна;
- в) планування і координування;
- г) управління та підпорядкування.

9. Які заходи передбачає механізм «м'якого» квотування:

- а) резервування місць у парламенті для осіб певної статі;
- б) обов'язкова участь у конкурсі на заміщення посад керівників всіх рівнів представників обох статей;
- в) визначення мінімального відсотку представників серед членів політичної партії у її статуті;
- г) визначення мінімального відсотку представників серед членів політичної партії у виборчому законодавстві.

10. Формування та реалізація якої політики стали основою паритетної демократії:

- а) гендерної політики;
- б) соціальної політики;
- в) культурної політики;
- г) національної політики.

11. За індикаторами якого міжнародного індексу на сучасному етапі здійснюється моніторинг та оцінка рівня розвитку та ефективності гендерної політики держави на світовому та національному рівнях:

- а) індекс розвитку людського потенціалу;
- б) індекс глобального гендерного розриву;
- в) індекс можливостей жінок;
- г) індекс глобалізації.

12. Однією з причин зниження легітимності влади в поліетнічній державі виступає:

- а) етнічний паритет;
- б) гендерний дисбаланс;
- в) етнічний диспаритет;
- г) гендерна рівність.

13. Яке положення щодо взаємовідносин держави та церкви не проголошено Конституцією України:

- а) відокремлення церкви (релігійних організацій) від держави,
- б) відокремлення школи від церкви;
- в) взаємообумовленість держави і суспільства як відносно самостійних суб'єктів;
- г) виокремлення однієї з конфесій і визнання її єдиною офіційною в державі.

14. Який політико-правовий акт є основоположним у питанні досягнення гендерної рівності у вітчизняному законодавстві:

- а) Конституція України 1996 р.;
- б) закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р.;
- в) Державна програма з утвердження гендерної рівності в українському суспільстві на період до 2010 року;
- г) указ Президента «Про вдосконалення роботи центральних і місцевих органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» 2005 р.

15. Які інститути є з'єднуючою ланкою при взаємодії інститутів держави та громадянського суспільства:

- а) місцеві державні адміністрації;
- б) органи місцевого самоврядування;
- в) громадські ради;
- г) уряд.

Х. СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ОСНОВНА:

- 1) Антология мировой политической мысли [Електронний ресурс] / Сост. Г. Ю. Семигин. В 5 томах. М.: Мысль, 1997. – Режим доступу : <http://www.novsu.ru/npe/files/um/1412/bg/shell/arh/antolog/1.htm>
- 2) Биков О. М. Конституційно-правовий статус національних меншин в Україні: монографія. К.: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2001. 354 с.
- 3) Взаємодія держави та інститутів громадянського суспільства [Електронний ресурс]: Роз'яснення Мін'юсту України від 03.02.2011 р. / Офіційний сайт Верховної Ради України. – Режим доступу <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0018323-11>
- 4) Гаазькі рекомендації щодо прав національних меншин на освіту та пояснювальна записка (1996 р.). Гаага: Фонд міжетнічних відносин, 1996. 17 с.
- 5) Гендер і державна політика / пер. з англ., упоряд. П. Ренкін. К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. 394 с.
- 6) Гендерна демократія – стратегія ХХІ століття від Пекіна до Нью-Йорка, 1995-2000 рр. / уклад., пер. з англ. Л. Смоляр. Одеса: Друк, 2000. 232 с.
- 7) Гендерні аспекти державної служби: монографія / за заг. ред. Б. Кравченка. К.: Основи, 2002. 335 с.
- 8) Грабовська І. Паритетна демократія [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://wcu-network.org.ua/ua/possessing-equal-rights/article/paritetna_demokratiya
- 9) Декларация о правах лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам от 18 декабря 1992 года. Международные акты о правах человека: Сб. документов / Сост. В. А. Карташкин, Е. А. Лукашева. М.: НОРМА–ИНФРА, 1999. С. 109–114.
- 10) Декларация тысячелетия ООН [Електронний ресурс] : принята резолюцией 55/2 Генеральной Ассамблеи от 8 сентября 2000 года. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/summitdecl.shtml
- 11) Демократія. Антологія / Упорядник О. Проценко. К.: Смолоскип, 2005. – XXVIII+1108 с.
- 12) Democratic Transit in Terms of Security and Development Ukrainian and Foreign Experience. Lviv-Torun, Liha-Pres, 2019.

290 р.

- 13) Карасев В. Между американской и европейской моделями. (Комментарии) [Электронный ресурс] День. 2002. №1 (22 февраля). – Режим доступа: <http://www.day.kiev.ua/43558/>
- 14) Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.
- 15) Кормич Л. І. Демократизація – базовий компонент трансформаційних процесів в сучасній Україні. European Political and Law Discourse, 2016. Volume 3, Issue 2. P.185-189.
- 16) Кормич Л. І. Принципові засади паритетної демократії. Актуальні проблеми політики. Одеса: Фенікс, 2011. Вип. 42. С. 12 – 20.
- 17) Лазор К. П. Релігійно-церковні чинники впливу на процес демократизації в Україні. Актуальні проблеми політики. Одеса: Фенікс, 2014. Вип. 52. С. 309 – 316.
- 18) Левченко К. Б. Гендерна політика в Україні: визначення, формування, управління: монографія. Харків: Вид-во нац. ун. внутр. справ, 2003. 348 с.
- 19) Лейпхарт А. Демократия в многосоставных обществах: Сравнительное исследование / пер. с англ. Б. И. Макаренко ; науч. ред. пер. А. М. Салмин, Г. В. Каменская. М.: Аспект Пресс, 1997. 287 с.
- 20) Леонова А. Діяльність координаційних і консультативно-дорадчих органів з питань етнонаціональної політики. Політичний менеджмент. 2005. № 3. С. 63 – 70.
- 21) Локк Дж. Два трактата о правлении [Электронный ресурс] / Дж. Локк // Сочинения: В 3 т. М.: Мысль, 1988. Т. 3. – Режим доступа: <http://e-libra.ru/read/344531-dva-traktata-o-pravlenii.html>
- 22) Основи демократії: Навч. посібник для студентів вищ. навч. закладів / Авт. Колектив: М. Бессонова, О. Бірюков, С. Бондарук та ін.; / За заг. ред. А. Колодій. К.: Вид-во «Ай Бі», 2002. 648 с
- 23) Політологія: базовий підручник для студентів вищих навчальних закладів / За ред. І. М. Коваля. Харків: Фоліо, 2012. 411с.
- 24) Правові засади формування та розвитку гендерного середовища в Україні. К.: Юридична думка, 2010. 351с.
- 25) Сакс О. О моделях демократии. Кур'єр ЮНЕСКО.1992, апрель-май. С. 23 – 45.
- 26) Токвиль А. Демократия в Америке. М.: Прогресс, 1994. 560 с.
- 27) Тодорова О. Развитие гендерного законодательства [Электронный ресурс] Урядовий кур'єр. 2008. 18 січня. – Режим доступа:

- http://www.mlsp.gov.ua/control/uk/publish/article;jsessionid=4D4272A16CA6354E3A5325BE86B8ECCA?art_id=72269&cat_id=50720
- 28) Хантінгтон С. П. Третя хвиля: демократизація наприкінці XX століття. М.: РОССПЭН, 2003. 368 с.
- 29) Шведова Н. А. Гендер, демократия и гражданское общество. Представительная власть – XXI век: законодательство, комментарии, проблемы, 2005. № 6. С. 26 – 30.
- 30) Ярош О. Б. Міжнародні механізми утвердження гендерної рівності у виборних органах влади: висновки для України. Віче: теорет. і громадсько-політ. журнал, 2009. № 3. С. 9 – 12.

ЕЛЕКТРОННІ ІНФОРМАЦІЙНІ РЕСУРСИ:

<http://www.president.gov.ua/> – Офіційне представництво Президента України

<http://www.rada.gov.ua/> – Офіційний портал Верховної Ради України

<http://www.kmu.gov.ua/> – Офіційний портал органів виконавчої влади України

<http://www.mfa.gov.ua/> – Офіційний сайт Міністерства закордонних справ України

<http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/> – «Україна-Європейський Союз» – офіційний сайт представництва України при Європейському Союзі

<http://www.coe.kiev.ua/index.html> – Сайт містить загальні відомості про Раду Європи

<http://www.un.org/> – Офіційний сайт ООН

<http://www.cia.gov/> – Портал Центрального розвідувального управління США (розділ Library/Publications/The World Factbook надає ресурс, який висвітлює всебічну, в тому числі статистичну, інформацію про більше ніж 250 держав світу. В тому ж розділі, в посиланні World Leaders, містяться матеріали про голів держав і склади уряду майже всіх країн світу)

<http://www.niss.gov.ua/> – Національний інститут стратегічних досліджень

<http://www.politik.org.ua/> – Сайт Українського центру політичного менеджменту (містить електронні книги, повнотекстові версії журналів «Політичний менеджмент», «Соціальна психологія», «Людина і політика», «Український соціум»)

<http://www.useps.org/> – Офіційний сайт українського центру економічних та політичних досліджень ім. Разумкова

<http://www.socis.kiev.ua/> – Сайт центру соціальних та маркетингових досліджень

<http://www.kuchma.org.ua/ico/monitoring/> – Сайт Інституту стратегічних оцінок (ICO) при Президентському фонді Леоніда Кучми «Україна»

<http://www.ucipr.kiev.ua/> – Сайт українського незалежного центру політичних досліджень (містить електронний журнал «Пріоритети», публікації статей, круглі столи, фокус-групи, конференції, семінари, моніторинги, в т.ч. розділ «Громадянське суспільство»)

<http://www.gumer.info/> – Електронна бібліотека гуманітарних наук «Гумер» (містить першоджерела з курсу)

<http://politics.ellib.org.ua/> – Онлайн бібліотека по політології та політичним наукам

<http://www.info-library.com.ua/> – Електронна бібліотека (розділ політології)

<http://www.socioline.ru/> – Електронна бібліотека з соціології

<http://www.rapn.ru/> – Сайт Російської Асоціації політичної науки (містить архів електронної версії журналу «Вестник РАПН», електронний бюлетень «Политическая наука на страницах периодики», журнал «Политическая наука» та ін.)

<http://dialogs.org.ua/ua/> – «Діалог.UA» – інформаційний ресурс, що орієнтований на суспільний діалог з проблем стратегії розвитку України

<http://www.politstudies.ru/> – Сайт наукового і культурно-просвітницького журналу «Полис» («Политические исследования»)

<http://www.politdumka.kiev.ua/> – Політологічне інтернет-видання Інституту посткомуністичного суспільства і журналу «Політична думка»

ЗМІСТ:

I. Вступ	3
II. Загальні методичні рекомендації щодо вивчення курсу	5
III. Тематичний план навчальної дисципліни	9
IV. Програма навчального курсу	10
V. Плани практичних занять	46
VI. Завдання для самостійної роботи	50
VII. Тематика рефератів	57
VIII. Питання для перевірки знань з курсу	59
IX. Зразки тестових завдань	64
X. Список рекомендованої літератури	67

Навчальне видання

Кормич Людмила Іванівна
Краснопольська Тетяна Миколаївна

ТЕКТОНІКА СУЧАСНОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Навчально-методичний посібник

Підписано до друку 18.01.2021
Формат 60X84/16
Ум. — друк, арк.. 2,0
Зам. № 1512-21
Наклад 50 примірників

Видано і віддруковано в ПП «Фенікс»
м. Одеса 65009, вул. Зоопаркова, 25
e-mail: maritimebooks@yandex.ru
[www: law-books.od.ua](http://www.law-books.od.ua)